

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра конституційного права та правосуддя

Методичні вказівки
до вивчення навчальної дисципліни
«КОНСТИТУЦІЙНЕ (ДЕРЖАВНЕ) ПРАВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН»

Для студентів денного (заочного) відділення економіко-правового факультету

Спеціальність: 081 «Право»

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

Одеса

Фенікс

2021

УДК 342(075.8) (477)

М 54

Укладачі:

Садовська О.М. – к. ю. н., доцент, доцент кафедри конституційного права та правосуддя;

Саракуца М.О. – к. ю. н., доцент, доцент кафедри конституційного права та правосуддя;

Ромашкін С.В. – к. ю. н., доцент, доцент кафедри конституційного права та правосуддя

Рецензенти:

Прішкіна О.В. – д. ю. н., професор, професор кафедри конституційного права та правосуддя;

Бачур Б.С. – к. ю. н., доцент, доцент кафедри загально правових дисциплін та міжнародного права

Рекомендовано до друку вченою радою економіко-правового факультету
(протокол № 5 від 09.02.2021 р.)

М 54 Методичні вказівки до вивчення навчальної дисципліни «Конституційне (державне) право зарубіжних країн» : для студентів денного (заочного) відділення економіко-правового факультету. Спеціальність: 081 «Право», рівень вищої освіти: перший (бакалаврський) / О.М. Садовська, М.О. Саракуца, С.В. Ромашкін. – Одеса : Фенікс, 2021. – 129 с.
УДК 342(075.8) (477)

© О.М. Садовська, М.О. Саракуца, С.В. Ромашкін, 2021

ЗМІСТ

	стор.
1. Пояснювальна записка	4
2. Тематичний план навчальної дисципліни «Конституційне (державне) право зарубіжних країн»	11
3. Зміст лекцій, плани семінарських і практичних занять, завдання для самостійної роботи студентів та методичні рекомендації (вказівки)	12
4. Змістовий модуль 1	12
5. Питання до змістового модулю 1	43
6. Змістовий модуль 2	45
7. Питання до змістового модулю 2	69
Змістовий модуль 3	70
Питання до змістового модулю 3	78
8. Питання до заліку з навчальної дисципліни «Конституційне (державне) право зарубіжних країн»	79
9. Список рекомендованих джерел до вивчення курсу «Конституційне (державне) право зарубіжних країн»	82
10. Інформаційні ресурси	93

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Метою викладання навчальної дисципліни «Конституційне (державне) право зарубіжних країн» є підготовка до практичної та наукової діяльності висококваліфікованих фахівців-юристів. Вивчення даного курсу спрямоване на адекватне уявлення студентами про світовий досвід конституційно-правового регулювання суспільних відносин, на усвідомлення студентами значення норм права, що регулюють найголовніші принципові відносини у всіх галузях державного та суспільного життя на сучасному етапі розвитку людства, засвоєння ними теоретичних положень теорії конституційного права, в тому числі світових тенденцій конституційного права, формування навичок практичного застосування отриманих знань шляхом здійснення аналізу реалізації вказаних норм. Це необхідно для розширення професійного кругозору, розвитку юридичного мислення і розуміння тих напрямів, в яких рухається вітчизняне конституційне право. Поняття «конституційне право» і «державне право» вживаються в даному курсі як синоніми, хоча студентам повідомляється про відмінності між цими поняттями, які проводяться в багатьох країнах. Передбачається, що студенти зберегли необхідний обсяг знань з пройдених раніше курсів теорії держави і права, політології, історії держави і права зарубіжних країн, конституційного права України, судових та правоохоронних органів, адміністративного та фінансового права. Засвоєння матеріалу курсу буде необхідним для подальшого вивчення основ права Європейського Союзу, міжнародного права та порівняльного правознавства.

Завданнями дисципліни є поглиблене вивчення конституційного законодавства зарубіжних країн та його правової охорони, моделей правового регулювання статусу людини і громадянина, конституційно-правового статусу політичних інститутів, форми зарубіжних держав, політичних та державних режимів, конституційних основ діяльності законодавчої, виконавчої і судової влади та їх взаємодії; визначення можливостей використання досвіду зарубіжного конституційного права у правовій практиці нашої країни з тим, щоб не допускати помилок у державному управлінні, запроваджувати лише такі засоби правового

регулювання, які відповідають високим правовим стандартам і довели свою ефективність; ознайомлення студента з основними теоретичними положеннями науки зарубіжного конституційного права й основами конституційного права окремих країн (11 країн в Особливій частині курсу); підвищення правової культури та ерудиції фахівців права, оволодіння світовим досвідом конституційного права; формування у фахівців права розуміння сутності та ідей правової держави, громадянського суспільства, демократії та їх реалізації в законодавчій та правозастосовній практиці України; порівняння змісту Конституції України та конституцій зарубіжних країн; ознайомлення з особливостями діяльності органів державної влади, державного управління, органів місцевого самоврядування у зарубіжних країнах; формування у студентів патріотизму через повагу до суспільства, держави та законів; утвердження у свідомості майбутніх фахівців універсальних загальнолюдських цінностей та пріоритету прав людини, примату їх у національному праві.

Студент повинний глибоко засвоїти матеріал даної дисципліни не тільки на основі підручників, але і конституцій та нормативних актів відповідних країн, монографічної літератури, а також статей в юридичній, періодичній пресі та виступів аналітиків в інтернеті.

Студенти навчаться давати визначення основних понять та характеризувати відносини, які регулюються нормами конституційного права в зарубіжних країнах, визначати особливості правового статусу суб'єктів конституційного права, засвоюють принципи, форми і методи конституційно-правового регулювання суспільних відносин.

Даний курс викладається шляхом поєднання аудиторних занять із самостійною роботою. Лекційні, семінарські, практичні заняття відносяться до аудиторних занять. При підготовці до семінарських занять необхідно, керуючись записами, зробленими під час лекції, а також методичними вказівками до кожної теми, опрацювати відповідні розділи підручників і рекомендовану літературу; знайти та проаналізувати нормативно-правові акти з даної теми, засвоїти їх основні положення, проаналізувати офіційні сторонки державних органів зарубіжних країн.

Самостійна підготовка передбачає написання рефератів, доповідей та повідомлень, аналіз нормативних актів і літературних джерел, огляд бібліографії, виконання практичних завдань тощо.

Запорукою успішного вивчення дисципліни буде систематична перевірка ступеня засвоєння теоретичних питань конституційного права зарубіжних країн, яка може відбуватися у формі опитування, співбесіди, тестування, написання контрольних робіт, вирішення конкретних завдань. Підсумковою формою контролю знань є складання заліку за навчальним планом.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей**:

а) загальних

- ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
- ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.
- ЗК6. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.
- ЗК7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.
- ЗК8. Здатність бути критичним і самокритичним.
- ЗК10. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).
- ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.
- ЗК12. Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми.
- ЗК13. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку права, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій.
- ЗК14. Цінування та повага різноманітності і мультикультурності.

б) спеціальних фахових

СК2. Знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів.

СК3. Повага до честі і гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи.

СК4. Знання і розуміння міжнародних стандартів прав людини, положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини.

СК5. Здатність застосовувати знання засад і змісту інститутів міжнародного публічного права, а також міжнародного приватного права.

СК6. Знання і розуміння основ права Європейського Союзу.

СК7. Здатність застосовувати знання завдань, принципів і доктрин національного права, а також змісту правових інститутів, щонайменше з таких галузей права, як: конституційне право, адміністративне право і адміністративне процесуальне право, цивільне і цивільне процесуальне право, кримінальне і кримінальне процесуальне право.

СК8. Знання і розуміння особливостей реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права.

СК11. Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти.

СК12. Здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції.

СК13. Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності.

СК16. Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення.

в) предметних

1. Знання предмету та системи, тенденцій розвитку конституційного (державного) права зарубіжних країн, змісту джерел галузі державного права в зарубіжних країнах, об'єкти та суб'єкти конституційно-правових відносин.

2. Здатність здійснювати логічний, критичний і системний аналіз законодавчих актів і норм, що регулюють конституційні відносини в зарубіжних країнах.

3. Уміння класифікувати форми правління, політичного та державного режимів, адміністративно-територіального устрою зарубіжних країн.

4. Здатність визначити конституційні статуси людини і громадянина за конституціями в зарубіжних країнах світу.

5. Здатність правильно тлумачити положення щодо прав, свобод та обов'язків громадян, іноземців та осіб без громадянства, класифікувати права, свободи та обов'язки людини і громадянина за конституціями зарубіжних країн.

6. Знання принципів народного суверенітету в зарубіжних країнах, види виборів та референдумів в зарубіжних країнах.

7. Уміння аналізувати відносини з конституційного контролю в зарубіжних країнах.

8. Навички дослідження з питань представницьких та законодавчих органів зарубіжних країн, класифікації парламентів, урядів та голів у зарубіжних країн.

9. Навички виявляти особливості правового режиму окремих категорій осіб.

10. Уміння вірно тлумачити конституційно-правові норми окремих країн і порівнювати їх з українськими.

Результати навчання. Здобувач вищої освіти ступеню бакалавр зі спеціальності 081 «Право» повинен продемонструвати такі результати навчання:

РН01. Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин.

РН02. Здійснювати аналіз суспільних процесів у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв'язання.

РН03. Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.

РН04. Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми.

PH05. Давати короткий висновок щодо окремих фактичних обставин (даних) з достатньою обґрунтованістю.

PH06. Оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему.

PH07. Складати та узгоджувати план власного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами.

PH08. Використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин.

PH12. Доносити до респондента матеріал з певної проблематики доступно і зрозуміло.

PH13. Пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту.

PH14. Належно використовувати статистичну інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел для своєї професійної діяльності.

PH17. Працювати в групі, формуючи власний внесок у виконання завдань групи.

PH18. Виявляти знання і розуміння основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування національної правової системи.

PH20. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.

PH21. Застосовувати набуті знання у різних правових ситуаціях, виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Навчальна нормативна дисципліна «Конституційне (державне) право зарубіжних країн» викладається за кредитно-модульною системою організації навчального процесу (КМСОНП).

Дана система запроваджується з метою удосконалення системи контролю якості знань студентів, сприяння формуванню системних та систематичних знань, стабільної самостійної роботи впродовж семестру, підвищення об'єктивності

оцінювання знань та адаптації до вимог, визначених Європейською системою залікових кредитів (ECTS).

Оцінювання знань студентів повинно сприяти реалізації низки завдань, зокрема:

підвищення мотивації студентів до системного навчання впродовж семестру та навчального року, переорієнтація їх цілей з отримання позитивної оцінки на формування системних, стійких знань, умінь та навичок;

відповідність переліку, форм, та змісту контрольних заходів вимогам КМСОНП;

відкритість контролю, яка базується на ознайомленні студентів на початку вивчення дисципліни переліком, формами та змістом контрольних завдань, критеріями та порядком їх оцінювання;

подолання елементів суб'єктивізму при оцінюванні знань, що забезпечується виконанням індивідуальних завдань із застосуванням модульної системи оцінювання, заліку;

розширення можливостей для всебічного розкриття здібностей студентів, розвитку їх творчого мислення, та підвищення ефективності навчального процесу.

Ця дисципліна вивчається протягом одного семестру та складається з трьох змістових модулів (ЗМ). По завершенню курсу студенти складають залік чи іспит залежно від навчального плану. На залік виносяться вузлові питання, типові і комплексні завдання, що потребують творчої відповіді та вміння синтезувати отримані знання і застосовувати їх при вирішенні практичних завдань.

Оцінювання знань студентів здійснюється шляхом виконання індивідуальних завдань, які включають поточний (модульний ЗМ1, ЗМ2, ЗМ3), підсумковий (КПМ) та семестровий (СК) контроль.

Результати контрольних завдань оцінюються за 100-бальною системою.

За результатами оцінювання змістового модуля студентам виставляються бали.

Максимальна кількість балів, що може набрати студент у семестрі за один ЗМ дорівнює 20-ти балам. За два змістових модулі студент може одержати

максимум 60 балів (по 20 балів за кожний ЗМ), які додаються до наступних максимально можливих 40 балів (до 20 балів за кожну вірну відповідь усного завдання), що одержуються ним за комплексний підсумковий модуль (КПМ).

Під час викладання матеріалу лекцій лектор може здійснювати контрольні опитування студентів. Максимальна оцінка, яку студент може отримати за ці опитування складає 20 балів, які є складовими КПМ.

Поточний контроль			Модульний контроль 1	Модульний контроль 2,3	Підсумковий контроль	Сума балів
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	Змістовий модуль 3				
15	15	10	10	10 \ 10	30	100

Орієнтовні форми контролю знань на семінарських заняттях та їх оцінка:

- доповідь (виступ на задану тему) – до 5 балів;
- доповнення доповіді – до 3 балів;
- експрес опитування – до 3 балів;
- колоквіум – до 4 балів;
- самостійна робота – до 4 балів;
- домашня робота – до 4 балів;
- есе (короткі відповіді на запитання) – до 3 балів;
- тестування (з набору суджень вибрати вірні) – до 3 балів;
- реферат (змістовна письмова робота на задану тему з аналізом літератури та висновками) – до 3 балів;
- участь в дискусії – до 2 балів;
- підсумкова контрольна робота – до 5 балів.

У випадку відсутності студента на лекції або семінарському занятті він зобов'язаний відпрацювати пропущене заняття через усне опитування в поза аудиторний час (час консультацій викладача) або відпрацювати пропущене заняття шляхом написання реферату на тему, задану викладачем (але не більше половини від загальної кількості лекцій та семінарських занять). Невідпрацьовані заняття

вважаються незданими і за них не нараховується оцінка в балах. За 10 днів до початку екзаменаційної зимньої сесії викладач припиняє приймати відпрацювання.

Таким чином, за цю дисципліну студентом може бути отримано максимально 100 балів. У підсумку, оцінені за 100-бальною системою, знання студента відображаються у заліковій книжці.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D	задовільно	
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«КОНСТИТУЦІЙНЕ (ДЕРЖАВНЕ) ПРАВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН»

№	Тема	Денне				Заочне			
		Ле кції	Сем інар и	СР С	Усь ого	Ле кц ії	Се мін ари	СР С	Усьо го
Змістовий модуль №1. Загальна частина.									
Характеристика основних понять конституційного права зарубіжних країн.									
1.	Предмет і джерела конституційного права зарубіжних країн.	2	2	2	6	2		6	8
2.	Конституції зарубіжних держав.	2	1	2	5			8	8
3.	Конституційний контроль.	2	1	2	5			8	8
4.	Конституційний статус людини і громадянина.	2	2	4	8			8	8
5.	Політичні інститути і партійні системи.	2	2	4	8	2		8	10
6.	Форми правління і форми державного устрою. Політичний режим. Державний режим.	2		4	6	2		6	8
7.	Способи формування органів державної влади. Виборчі системи.	2	2	2	6	2		4	6
8.	Парламенти зарубіжних країн.	2	2	2	6			8	8
9.	Глава держави й уряди.	2		2	4			6	6

	Модульна контрольна роботи №1			2	2			4	4
	Всього за модулем №1	18	12	26	54	8		66	74
Змістовий модуль №2. Особлива частина									
Особливості конституційного права та політичних інститутів США та країн Європи.									
10.	Політичні інститути і конституційне право США.	2	2	2	6		2	6	8
11.	Політичні інститути і конституційне право Великобританії.	4	2	2	8	2		8	8
12.	Політичні інститути і конституційне право Франції.	2	2	2	6			8	8
13.	Політичні інститути і конституційне право ФРН.	2		2	4			4	4
14.	Політичні інститути і конституційне право Італії.	2	1	2	5			6	6
15.	Політичні інститути і конституційне право Швейцарії.	2	1	2	5			4	4
16.	Політичні інститути і конституційне право Польської Республіки.	2	1	2	5			6	6
17.	Політичні інститути і конституційне право Болгарії.	2	1	2	5			6	6
	Модульна контрольна робота №2	-	-	2	2				
	Всього за модулем №2	18	12	18	52	2	2	48	52

Змістовий модуль №3. Конституційне право окремих країн Азії та Сходу.								
18.	Політичні інститути і конституційне право Індії.	2	1	2	8		8	8
19.	Політичні інститути і конституційне право Японії.	2	1	2	8		8	8
20.	Політичні інститути і конституційне право КНР.	2		2	6		6	6
	Модульна контрольна №3	-	-	2	2		2	2
	Всього за модулем №3	6	2	8	24		24	24
	Всього за навчальною дисципліною:	42	26	52	120	10	2	138

**ЗМІСТ ЛЕКЦІЙ, ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ,
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ТА МЕТОДИЧНІ
ВКАЗІВКИ**

Змістовий модуль 1
ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Тема 1. Предмет і джерела конституційного права зарубіжних країн
Лекції (2 год.)

Поняття конституційного (державного) права. Конституційне право – головна галузь національного права зарубіжних країн. Терміни “конституційне право” і “державне право”. Предмет регулювання і система конституційного права. Загальні риси конституційного права і його особливості в окремих країнах та їхніх групах.

Конституційно-правові відношення в зарубіжних країнах. Суб'єкти й об'єкти конституційно-правових відношень. Політичний характер цих відношень. Правові і не правові відношення в конституційно-політичній сфері.

Метод конституційно-правового регулювання в досліджуваних країнах. Його особливості. Види конституційно-правових норм.

Джерела конституційного (державного) права зарубіжних країн. Види джерел та їхні особливості в різних країнах. Співвідношення їхньої юридичної сили.

Основні тенденції розвитку конституційного права зарубіжних країн. Чинники, що визначають розвиток конституційного права.

Конституційне (державне) право зарубіжних країн як наука. Її юридичний і політичний характер.

Задачі навчальної дисципліни.

Семінар (2 год.)

Розгляд теоретичних питань:

1. Поняття конституційного права. Терміни «конституційне» і «державне» право.
2. Предмет регулювання і система К.П.З.С.
3. Конституційно-правові відношення в З.С. Суб'єкти й об'єкти цих відношень.

4. Метод конституційно-правового регулювання.
5. Конституційно-правові норми: поняття, структура, види.
6. Джерела конституційного права зарубіжних країн: їхні види і значення.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Доктрина та акти тлумачення як джерела конституційного права.
2. Основні тенденції розвитку конституційного права зарубіжних країн.

Перевірка знань студентів у формі тестування.

Завдання для самостійної роботи (2 години)

1. Загальні риси конституційного права і його особливості в окремих країнах та їхніх групах.
2. Правові і не правові відношення в конституційно-політичній сфері.
3. Чинники, що визначають розвиток конституційного права.
4. Юридичний і політичний характер КПЗК як навчальної дисципліни.

Методичні вказівки та рекомендації до вивчення питань теми

В межах вивчення питань даної теми студенти мають знати, що предмет правового регулювання конституційного права зарубіжних країн (далі КПЗК) охоплює дві основні сфери суспільних відносин: відносини між людиною та державою, а також людиною та суспільством. Звісно, предмет КПЗК не вичерпується вказаними сферами відносин. Права та свободи людини тісно пов'язані з суспільним ладом, формами власності, економічною, політичною, соціальними системами. Духовні відносини також входять до предмету регулювання КПЗК. Специфіка конституційного права будь-якої країни полягає у тому, що конституційне право регулює основоположні принципи цих відносин, які можна назвати базовими для суспільства та держави на сучасному етапі.

Додатковою підставою відокремлення конституційного права від інших галузей права є метод правового регулювання, тобто сукупність прийомів та способів правового впливу на суспільні відносини. Необхідно вміти виявляти межі, обсяг і

зміст конституційно-правового регулювання, загальні та специфічні риси в різних країнах, а також еволюцію конституційно-регульованих суспільних відносин у зв'язку зі змінами в економічній, політичній, соціальній життя суспільства, науково-технічним прогресом, інформатизацією та дигіталізацією суспільства і т. д.

Найбільш поширеною формою конституційно-правового регулювання суспільних відносин є метод зобов'язання. Саме в такій формі проголошуються більшість норм конституційного права, які відносяться до організації влади: «Уряд повинен мати довіру палат» (ст.94 Конституції Італійської Республіки 1947р.).

В цілому, конституційно-правовий метод регулювання суспільних відносин базується на владно-імперативних началах, але при регулюванні статусу людини також використовується диспозитивний метод. Це роз'яснюється природою тих суспільних відносин, які підпадають під вплив норм конституційного права.

Потрібно зрозуміти місце конституційного (державного) права зарубіжних країн як системи правових норм в загальній системі науки конституційного права. Важливо усвідомити, який предмет науки конституційного (державного) права зарубіжних країн, які властиві їй методи вивчення, її цілі і завдання. Звернути увагу слід на особливе значення в науці конституційного (державного) права зарубіжних країн порівняльно-правового (компаративного) методу дослідження. Необхідно орієнтуватися в характерній для зарубіжної конституційно-правової науки множинності шкіл, знати імена, а краще - наукові праці вітчизняних авторів з проблем конституційного (державного) права зарубіжних стран. Треба охарактеризувати конституційне (державне) право зарубіжних країн як навчальну дисципліну, її структуру та значення.

Вивчаючи питання джерел конституційного права, студенти мають звернути увагу, що основними видами є Конституції, закони, нормативно-правові акти органів держави та місцевого самоврядування, рішення органів конституційного контролю, в деяких країнах правова доктрина, судові прецеденти та правові звичаї, а також все частіше стають міжнародні та внутрідержавні договори. Тут студентам слід визначити види законів та підзаконних актів, приділити увагу таким джерелам конституційного права, як доктрина (труди вчених-конституціоналістів) та своди

релігійних правил (наприклад, в Ірані вищим джерелом права вважається шариат – свод норм мусульманського права за Кораном та Іджмою), а також джерелам права Європейського Союзу, наприклад, договорам про асоціацію з ЄС, договору про Європейський Союз, які є прямими джерелами конституційного права для країн-учасниць.

Що ж стосується тенденцій розвитку конституційного права, то слід зауважити, що ці тенденції відносяться, перш за все, до змісту юридичних конституцій – основних законів, а також до змісту інших джерел конституційного права, які конкретизують, розвивають та доповнюють конституції. Досліджуючи це питання, слід виділити фактори, що визначають розвиток конституційного права, та необхідно виділити такі тенденції розвитку, як соціалізація, демократизація та інтернаціоналізація конституційного права, в деяких країнах – ісламізація права.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Конституционное право зарубежных стран: Учебник / Под общ. ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо, Л.М. Энтина, — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Юр.Норма, НИЦ ИНФРА-М, 2016. — 976 с.
2. Конституційне законодавство зарубіжних країн: Хрестоматія: Навч. посібник / Упоряд. В.О. Ріалка, К.О. Закоморна. К.: Юринком Інтер, 2007. 384 с.
3. Конституційне право зарубіжних країн. Навч. посібник / Під ред. Гринюк Р.Ф., Захарченко М.А. Вид. 2 перероб. і доп. К.: Істина, 2019. 376 с.
4. Конституційне державне право зарубіжних країн Навч. посібник / В.М. Бесчасний, О.В. Філонов, В.М. Суботін, С.М. Пашков, За заг. ред. В.М. Бесчасного. 2 ге вид. стер. К.: Знання, 2018. 467 с.
5. Конституционное право зарубежных стран: учебник для студентов вузов / под ред. В.О. Лучина, Г.А. Васильева, А.С. Прудникова, 2-е изд. перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2017. 727 с.
6. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие для студентов вузов, обуч. по специальности «юриспруденция». М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2018. 511 с.
7. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / Н.В. Мішина,

- В.О. Міхальов, В.О. Куранін та ін. ; за ред. Н.В. Мішиної, В.О. Міхальова. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 644 с.
8. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Учебник для вузов. Общая часть. 4-е изд. доп. и перераб./ Рук. авт. колл. и отв. ред. Б.А. Страшун. М.: Инфра-Норма, 2010. 896 с. - URL: <https://znanium.com/read?id=158577>
 9. Садовская О.Н. Соглашение об Ассоциации Украины с ЕС как источник конституционного права. *Правова держава*. 2014. №18. С.33-40. URL: http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/pdf/prav_derz_18_2014.pdf.

Тема 2. Конституції зарубіжних держав.

Лекції (2 год.)

Поняття і сутність конституції. Юридичні і фактичні конституції. Об'єкти конституційного регулювання; тенденція до розширення їхнього кола. Характеристика конституцій, прийнятих після Другої світової війни та у 21 ст. Демократизм і реакційність, реальність і фіктивність конституції. Юридичні властивості конституцій. Функції конституцій. Принципи конституцій, загальні для більшості країн світу. Конституція як явище світової та національної культури.

Форма і структура конституцій. Писані та неписані конституції. Значення преамбул, перехідних, тимчасових і заключних положень, додатків. Кодифіковані та некодифіковані конституції. Розгорнуті та нерозгорнуті конституції.

Способи прийняття і зміни конституцій, їхня оцінка з погляду демократії. “Жорсткі” і “гнучкі”, змішані конституції. Постійні і тимчасові конституції.

Семінар (1 год.)

Розгляд теоретичних питань.

1. Поняття і сутність конституції. Функції конституцій.
2. Юридичні властивості конституції.
3. Форма, структура та види конституцій.
4. Порядок прийняття, скасування і зміни конституцій.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Конституція як явище культури.
2. «Жорсткі» і «гнучкі» конституції.

Перевірка знань студентів у формі тестування.

Завдання для самостійної роботи (2 години)

1. Юридичні і фактичні конституції.
2. Об'єкти конституційного регулювання; тенденція до розширення їхнього кола.
3. Характеристика конституцій, прийнятих після другої світової війни.
4. Демократизм і реакційність, реальність і фіктивність конституції.
5. Писані та неписані конституції.

Методичні рекомендації та вказівки до вивчення питань теми

Вивчення питань теми слід розпочати з визначення конституції як системи правових норм, які мають, як правило, вищу юридичну силу та регулюють основи відносин між людиною та суспільством, з одного боку, та державою – з іншого, а також основи організації самої держави. Ці правові норми можуть бути зібрані в одному або декількох нормативних актах, а можуть міститися невизначеній кількості звичайних законів, та крім того, судових прецедентах та конституційних звичаях.

Більш детально конституція характеризується шляхом розкриття її основних рис, основних функцій, юридичних властивостей. На прийняття конституції, її зміст впливають такі фактори: розстановка політичних сил в суспільстві, відносини власності, які існують в державі, менталітет народу, рівень культури суспільства, рівень розвитку економіки та історичне минуле народу і держави, вплив конституцій інших держав та ін.. За цей період було шість «хвиль» прийняття конституцій (які породили шість конституційних епох).

Будь яка конституція несе у собі відбиток конкретної історичної епохи та регулює ті суспільні відносини, необхідність конституційного закріплення яких у

конкретний час і в конкретній державі була найбільшою. Тому слід при вивченні конституцій звертати увагу на умови прийняття та дії конституції у той чи іншій країні.

Під час вивчення теми, студентам необхідно приділити увагу питанню одного з найважливіших елементів теорії конституції - класифікації конституцій, а також більш детально розглянути такий вид конституцій, як кодифіковані, тому що саме вони є більш поширеними. Кодифіковані конституції в їх сучасному розумінні існують більш 200 років. Необхідно усвідомити поняття форми і структури конституції, навести приклади різних за формою конституцій, порівняти структуру різних конституцій, виділяючи її складові елементи.

У науці використовуються поняття юридичної і фактичної, реальної та фіктивної конституції. Потрібно визначити їх співвідношення, звернувши увагу на можливу залежність від політичного режиму держави. Важливо мати на увазі, що сутність конституції різниться в юридичному і соціально-політичному сенсі. Характеризуючи соціально-політичну сутність конституції, слід розібратися в трактуваннях різних наукових шкіл і сучасному баченні проблеми.

Слід усвідомити дію конституцій в часі, просторі і по колу осіб, розуміти, що означає безпосереднє їх дію. Проаналізувавши конституційні тексти, підтвердити свої висновки прикладами. Проаналізуйте різні способи прийняття конституції, звертаючи увагу на сучасні тенденції конституційного розвитку. Вивчаючи способи зміни конституції, подумайте про причини внесення таких змін, а також про процедуру конституційного перегляду і обмеження можливих змін. Визначте способи скасування конституції і наведіть приклади.

Загалом, конституційно-правова культура – явище багатоманітне, тісно переплетене з політичною та правовою культурою й часто невід'ємлене від них. Кажучи, про конституцію як явище культури, необхідно розглянути такі питання, як: конституція як продукт світової, європейської, національної і матеріальної культури, а також, конституцію та моделі поведінки.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Конституционное право зарубежных стран: Учебник / Под общ. ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо, Л.М. Энтина, — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Юр.Норма, НИЦ ИНФРА-М, 2016. — 976 с.
2. Конституційне право зарубіжних країн Гринюк Р.Ф. Захарченко М.А. Навч. посібник. Вид. 2 перероб. 1 доп. К.: Істина, 2019. 376 с.
3. Конституційне державне право зарубіжних країн Навч. посібник / В.М. Бесчасний, О.В. Філонов, В.М. Суботін, С.М. Пашков, За заг. ред. В.М. Бесчасного 2 ге вид. стер. К.: Знання, 2018. 467 с.
4. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие для студентов вузов, обуч. по специальности «юриспруденция» / А.М. Осавелюк. – М.: ЮНИТИ ДИНА, 2018. 511 с.
5. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / Н.В. Мішина, В.О. Міхальов, В.О. Куранін та ін. ; за ред. Н.В. Мішиної, В.О. Міхальова. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 644 с.
6. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Учебник для вузов. Общая часть. 4-е изд. доп. и перераб./ Рук. авт. колл. и отв. ред. Б.А. Страшун. М.: Инфра-Норма, 2010. 896 с. - URL: <https://znanium.com/read?id=158577>
7. Мальцева К.К., Рудов В. С. Сравнительный анализ конституции Украины и США. *Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 76-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук (22-24 квітня 2020 р., м. Одеса) / ред.кол.; відп. ред. А. В. Смітюх. Одеса: Фенікс, 2020. С. 113-115.*
8. Садовская О.Н. Либеральные ценности и демократия как основа развития общества и государства. *Лібералізм та права людини: матеріали міжнародної наукової конференції (29 квітня – 1 травня 2015 року, м. Одеса). Одеса, 2015. С.37-40.*

9. Саракуца М. О. Концепція демократії у діяльності ЄС щодо сприяння розвитку фундаментальних цінностей в Україні (розд. в кол. монографії) / *Імплементація міжнародних стандартів у сфері дотримання і захисту прав людини в правову систему України*: колективна монографія. О.: Фенікс, 2017. С. 192-214.

Тема 3 . Конституційний контроль.

Лекції (2 год.)

Поняття конституційного контролю. Основні історичні моделі конституційного контролю. Терміни “контроль” і “нагляд”. Неконституційність акта. Об’єкти конституційного контролю. Предмет перевірки акта на відповідність конституції. Види конституційного контролю. Органи конституційного контролю. Судові і квазісудові органи. Політичний контроль.

Семінар (1 год.)

Розгляд теоретичних питань.

1. Поняття конституційного контролю.
2. Види конституційного контролю.
3. Суб’єкти та об’єкти конституційного контролю.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Європейська модель конституційного контролю.
2. Американська модель конституційного контролю.

Перевірка знань студентів у формі тестування.

Завдання для самостійної роботи (2 години)

1. Матеріальний і формальний конституційний контроль.
2. Інцидентний та абстрактний конституційний контроль.
3. Моделі конституційного контролю: американська та європейська.
4. Особливості конституційного контролю у франкомовних країнах.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Вивчаючи конституційний контроль, перш за все треба зупинитися на співвідношенні понять контролю та нагляду взагалі, тому що в залежності від цього ми зможемо говорити про конституційний контроль та конституційний нагляд. Треба розуміти, що в юридичній літературі з цього питання є різні погляди, і не в останню чергу ця різниця обумовлена неоднаковим слововживанням у законодавстві різних країн і навіть однієї й тієї самої держави у різних авторів.

Як правило, вживаючи термін «конституційний контроль», мають на увазі будь-яку форму перевірки на відповідність конституції актів та дій органів публічної влади, а також громадських об'єднань, які здійснюють публічні функції, або створених (формально та/або фактично) для участі в здійсненні публічної влади чи контролем за нею.

Слід зауважити, що сучасний інститут конституційного правосуддя характеризується такою багатоманітністю форм, яке все складніше зводити до двох основних моделей – американської та європейської. Студенти мають розуміти сутнісні характеристики обох моделей конституційного контролю, наводити приклади країн, в яких вони діють та визначати специфічні риси кожної з них. Все більш поширеною стає тенденція до виникнення різних змішаних форм, де конституційний контроль здійснюється як судами загальної юрисдикції, так й спеціалізованими органами конституційного правосуддя (такі форми існують у Греції, Португалії, ПАР). Також треба проаналізувати французьку модель конституційного контролю.

Підготовка до занять потребує аналізу текстів конституцій на предмет об'єктів конституційного контролю, його видів. Порівняйте за цими параметрами конституції різних зарубіжних країн. Важливим моментом є питання про конституційність нових норм, що включаються в текст конституції в результаті її зміни. Необхідно проаналізувати види конституційного контролю за різними критеріями, усвідомити їх суть і застосування в різних країнах. Порівнявши системи конституційного контролю в цих країнах, спробуйте визначити загальні та особливі риси, притаманні кожній з них.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Алебастрова І.А. Основи американського конституціоналізму. М.: Юриспруденція, 2001. 160 с.
2. Боботов С.В. Конституційна юстиція (сравнительний аналіз). М., 1994. 127 с.
3. Гузій А.А. Конституційний контроль у зарубіжних країнах. *Міжнародний Науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 8(48). 2 т. С.12-15.
4. Добош З. Конституційний контроль Верховного суду США: види правотворчості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2019. Випуск 6. №22. С.34-40.
5. Исаев М.А. Основные формы конституционного контроля в странах Скандинавии. *Государство и право*. 2003. № 12. С. 23-26.
6. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Учебник для вузов. Общая часть. 4-е изд. доп. и перераб./ Рук. авт. колл. и отв. ред. Б.А. Страшун. М.: Инфра-Норма, 2010. 896 с. - URL: <https://znanium.com/read?id=158577>
7. Клишас А.А. Конституционная юстиция в зарубежных странах. М.: Междунар. отношения, 2004.
8. Овсепян Ж.И. Судебный конституционный контроль в зарубежных странах. Правовая защита конституций. Ростов-на-Дону, 2002.
9. Ромашкін С. В. Проблеми реалізації права на справедливий судовий розгляд. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Другі юридичні читання: матеріали Всеукраїнської дистанційної наукової конференції (26 квітня 2019 року, м. Одеса) / За заг.ред. Л. О.Корчевної, І. А. Дришлюка; уклад. А. В.Левенець, О. В.Нарожна. Одеса: Фенікс, 2019. С.71-74.*
10. Садовська О.М. Левенець А.В. Конституційний суд Республіки Болгарія: повноваження, функції та місце у системі розподілу влади. *Наукові записки. Серія: Право. Спецвипуск 2020*. С. 15-19. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/naukovi-chasopysy-pravo>

11. Руне К. Швейцарский федеральный суд и надзор за конституционностью законов. *Государство и право*. 1995. № 12.
12. Харрел М.Э., Андерсон Б. Равное правосудие на основе закона. Верховный суд в жизни Америки. М., 2005.
13. Шаповал В.М. Британская конституция: политико-правовой анализ. К.:Либідь, 1991. 135 с.
14. Юдин Ю.А., Шульженко Ю.Л. Конституционное правосудие в федеративном государстве: сравнительно-правовое исследование: [Австрия, Бельгия, ФРГ, Швейцария, Индия и др.]. М.: Ин-т государства и права, 2000. 108 с.

Тема 4. Конституційно-правовий статус людини і громадянина.

Лекції (2 год.)

Права людини в конституційному праві. Права людини і права громадянина. Розходження між правами та свободами. Еволюція конституційних прав та свобод. Суб'єкти конституційних прав та свобод. Особливості конституційних формулювань, що проголошують права і свободи. Співвідношення прав і свобод з обов'язками і відповідальністю.

Громадянство чи підданство? Поняття громадянства, його вплив на обсяг прав, свобод і обов'язків людини. Способи придбання і припинення громадянства. Інститут мульти-громадянства. Режим іноземних громадян і осіб без громадянства. Інститут політичного притулку. Екстрадиція.

Рівноправність чи рівність? Вплив соціальної нерівності на реалізацію принципу рівноправності, відступи від нього в конституціях і поточному законодавстві, в адміністративній і судовій практиці. Расова, національна та інша дискримінація. Рівність перед законом і судом. Особливості реалізації принципу рівноправності в ряді країн, що розвиваються. Трайбалізм.

Конституційні права, свободи й обов'язки: соціально-економічні, культурні та екологічні, політичні й особисті. Їх конкретний зміст і можливості реалізації.

Гарантії прав і свобод. Обмеженість матеріальних і політичних гарантій. Конституційні й інші юридичні гарантії, судовий і інший юридичний захист прав і

свобод.

Семінар (2 год.)

Розгляд теоретичних питань:

1. Поняття конституційного статусу людини і громадянина, його елементи.
2. Принцип рівності прав, свободи й обов'язків, принцип рівноправності громадян.
3. Класифікація прав, свобод і обов'язків.
4. Поняття громадянства, безгромадянства і мультигромадянства.
5. Порядок придбання і припинення громадянства.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Покоління прав людини та сучасні тенденції класифікації.

Перевірка знань студентів у формі тестування.

Завдання для самостійної роботи (4 години)

1. Режим іноземців.
2. Притулок, висилка з країни і видача іноземній державі.
3. Обмеження прав і свобод.
4. Гарантії прав і свобод людини і громадянина.

Методичні вказівки та рекомендації до вивчення питань теми

В межах вивчення питань окресленої теми студенти мають звернути увагу на сутність та складові елементи конституційно-правового статусу людини та громадянина, місце цього інституту в системі основних інститутів конституційного (державного) права зарубіжних країн. Потрібно співвіднести поняття «правовий статус» і «конституційний статус», визначити основні елементи конституційного статусу людини і громадянина та оцініть їх значення.

Питання поняття та класифікації прав та свобод людини, систему їх гарантій та захисту можна розглядати як основу конституціоналізму. Головним змістом створення конституцій є забезпечення свободи та безпеки людини перш за все від

свавілля державної влади. Вивчаючи цю тему, студентам необхідно ознайомитися з історією виникнення інституту прав та свобод, дослідити історичні хвилі розвитку прав та свобод; звернути свою увагу на різні підстави класифікації прав, свобод та обов'язків.

Далі слід зупинитися на понятті «права людини» і співвіднести його з поняттям «права громадянина», проаналізувати тексти конституцій зарубіжних країн, звернувши увагу на те, чи проводиться в них диференціація між «правами людини» і «правами громадянина», і якщо так, то як.

Потім слід звернути увагу на співвідношення понять «право» і «свобода». В науці конституційного права висловлюються різні точки зору, в яких студентам треба орієнтуватися, також необхідно визначитися в своїх перевагах на співвідношення зазначених понять і вміти аргументувати свою точку зору. Необхідно усвідомити засоби конституційного формулювання прав і свобод, підтвердивши наявність зазначених знань конкретними прикладами з конституцій зарубіжних країн. Важливий елемент конституційного статусу людини і громадянина утворюють конституційні обов'язки. Доцільно підкреслити обов'язки, які передбачаються багатьма конституціями зарубіжних країн, і обов'язки, які виділяються лише деякими з них, звернувши увагу на еволюцію розвитку та історичний досвід таких країн. Необхідно уявляти собі, чи існує взаємообумовленість прав і свобод, з одного боку, і обов'язків - з іншого.

Крім того, треба розглянути варіанти класифікації прав, свобод і обов'язків, проаналізувати зміну переліку прав, свобод і обов'язків на різних етапах конституційного розвитку зарубіжних країн. З'ясування теми передбачає оцінку ролі і значення проголошеного багатьма конституціями принципу рівності прав, свобод і обов'язків. З цих позицій треба розуміти сутність таких явищ, як «кумовство», трайбалізм, апартеїд, сегрегація тощо.

Оскільки права та свободи реалізуються в суспільстві, то ця обставина обумовлює неминучість певних обмежень прав та свобод. Формули конституційних обмежень прав та свобод, різноманітні (загальні застереження – генеральні клаузули, конкретні застереження, індивідуальні позбавлення прав та свобод, а

також обмеження тих чи інших прав та свобод в умовах надзвичайних обставин та ін.). Крім того, слід приділити увагу гарантіям прав та свобод, які підрозділяються на дві категорії: *внутрідержавні* (діляться на судові та несудові) та *міжнародно-правові*. Головним інституціональними гарантіями в демократичних державах є: суд, інститут уповноваженого з прав людини, а також, суттєву гарантію прав та свобод утворює можливість користуватися кваліфікованою юридичною допомогою, перш за все, допомогою професійного захисника (адвоката). Відповідальність за порушення прав та свобод також є їх гарантією.

Крім того, в рамках цієї теми необхідно звернути увагу на правовий статус іноземців, осіб без громадянства та біженців у зарубіжних країнах. В демократичних державах іноземці за своїм правовим становищем часто прирівнюються до своїх громадян (національний режим); іноді держави домовляються між собою про особливий пільговий економічний режим (преференціальний режим); в деяких випадках встановлюють режим найбільшого сприяння, або навпаки – режим реторсії.

Одін з найважливіших інститутів конституційного (державного) права зарубіжних країн - громадянство. Тут також слід уважно поставитися до понятійному апарату. Треба орієнтуватися у відмінностях понять «громадянство», «підданство», «іноземець», «особа без громадянства», «громадянин», «аполід», «апатриди», «біпатрид», «безгромадянство», «багатогромадянство», «право на громадянство» та ін. Особливу складність при вивченні теми представляють питання про підстави набуття і припинення громадянства. Обмовимо, що для з'ясування цього питання слід вивчити не тільки конституції, а й спеціальне законодавство про громадянство.

На території держави можуть перебувати і проживати іноземці. Слід звернути увагу на режим перебування (національний, найбільшого сприяння, спеціальний тощо), який надається конституціями зарубіжних країн як строго визначений обсяг прав і свобод іноземців. Необхідно знати зміст таких інститутів конституційного права, як притулок, експатріація, висилка з країни, екстрадиція іноземній державі або міждержавному органу юстиції. Треба вільно володіти всією цією

термінологією. Також, слід зауважити, що демократичні конституції зазвичай передбачають можливість надання притулку іноземцям, як правило, за політичними підставами. Однак, надання притулку не тягне за собою автоматичного набуття громадянства.

При підготовці до семінарських занять та контролю знань потрібно чітко визначити перелік прав, свобод і обов'язків, які характеризуються, відповідно, як особисті (цивільні), політичні, а також економічні, соціальні і культурні, екологічні, інформаційні та ін. Для підтвердження якісної підготовки за темою треба проаналізувати формулювання деяких конституцій за основними видами прав і свобод, оцінити їх з точки зору повноти цього переліку.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. I.Sadovska O., Sult G., Benedetti E. Special features of Migration Policy: Problems, Searches, Solutions. Educational guidance. Comrat, 2015. 189p.
2. Конституционное право зарубежных стран: учебник для студентов вузов / Под ред. В.О. Лучина, Г.А. Васильева, А.С. Прудникова, 2-е изд. перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2017. 727 с.
3. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / Н.В. Мішина, В.О. Міхальов, В.О. Куранін та ін.; за ред. Н.В. Мішиної, В.О. Міхальнової. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 644 с.
4. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Учебник для вузов. Общая часть. 4-е изд. доп. и перераб./ Рук. авт. колл. и отв. ред. Б.А. Страшун. М.: Инфра-Норма, 2010. 896 с. - URL: <https://znanium.com/read?id=158577>
5. Макаров М. Основоположні принципи інституту громадянства: jus soli та jus sanguinis. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Випуск 29. С. 120-126.
6. Осавелюк А.М. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие. М.: ЮНИТИ ДИНА, 2018. 511 с.

7. Ромашкін С. В. Забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина під час проведення НСРД (розділ в кол. мон.). / *Імплементация міжнародних стандартів у сфері дотримання і захисту прав людини в правову систему України* : кол. моногр. / за ред. д.ю.н., проф. Корчевної Л.О., к.ю.н., доц. Кузнецової З.В. О.: Фенікс, 2017. С.147-165.
8. Ромашкін С. В. Роль суду у сфері охорони прав на недоторканність житла. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції. Перші юридичні читання*: Матеріали всеукраїнської дистанційної конференції, присвяченої 20-річчю створення економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (25 квітня 2018 року, м. Одеса). О.: Фенікс, 2018. С. 56-59.
9. Садовська О. М. Європейські стандарти права на громадянство. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції. Перші юридичні читання*: Матеріали всеукраїнської дистанційної конференції, присвяченої 20-річчю створення економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (25 квітня 2018 року, м. Одеса). О.:Фенікс, 2018.С.59-64. [URL:http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/16049/1/59-64.pdf](http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/16049/1/59-64.pdf).
- 10.Садовська О. М. Система конституційних принципів правового статусу людини та громадянина в Україні. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Другі юридичні читання*: матеріали Всеукраїнської дистанційної наукової конференції (26 квітня 2019 року, м. Одеса) / За заг.ред. Л. О.Корчевної, І. А. Дришлока; уклад. А. В.Левенець, О. В.Нарожна. Одеса: Фенікс, 2019. С. 75-79. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/24457/1/75-79.pdf>.
- 11.Садовська О.М. Принципи невідчужуваності та непорушності прав та свобод людини в умовах надзвичайного стану. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та в світі. Треті юридичні читання*: матеріали ювілейної всеукраїнської дистанц. Конференції 10 квітня 2020 року) / За заг. ред. Л.О. Корчевної, О.А. Чувакова. О.: Фенікс, 2020. С.94-99. URL:

<http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/29224/1/94-99.pdf>.

12. Садовська О.М., Мартинюк Л.П., Каташинський С.О. Право на громадянство: міжнародно-правові стандарти та національне право (розділ в кол. мон.) / *Імплементация міжнародних стандартів у сфері дотримання і захисту прав людини в правову систему України*. Кол. монографія. Одеса: Фенікс, 2017. С.166-192
13. Садовская О.Н., Мартынюк Л.П. Принципы единого и двойного гражданства в национальном и международном праве. *Правова держава*. 2017. №25. С.52-61.
14. Саракуца М. О. Інституційні гарантії прав людини в Європейському Союзі. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Другі юридичні читання: матеріали Всеукраїнської дистанційної наукової конференції (26 квітня 2019 року, м. Одеса) / За заг.ред. Л. О.Корчевної, І. А. Дришлюка; уклад. А. В.Левенець, О. В.Нарожна*. Одеса: Фенікс, 2019. С. 80-83.
15. Саракуца М.О. Деякі аспекти закріплення прав громадян європейського союзу в Хартії про основні права. *Матеріали 73-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (28-30 листопада 2018 року, м. Одеса)*. Одеса: Фенікс, 2018. С.63-67.
16. Саракуца М.О. Деякі аспекти реалізації політичних прав громадян Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 42-48.

Тема 5. Політичні інститути і партійні системи.

Лекції (2 год.)

Поняття і соціальне призначення політичних інститутів.

Держава як політичний інститут: а) правова; б) соціальна; в) демократична.

Партії як основний політичний інститут. Поняття і сутність. Поняття і

соціально призначення політичної партії. Інституціоналізація політичних партій, їх конституційно-правовий статус. Класифікація політичних партій у залежності від їхньої соціальної бази і соціальних інтересів, політичного спектру та ін. Оформлені (кадрові) та неформлені (масові) партії. Можливості і практика міжпартійного співробітництва.

Партійні системи. Поняття партійної системи. Класифікація партійних систем у зарубіжних країнах.

Соціально-економічні і соціально-культурні організації (профспілки, масові неполітичні рухи, церкви та конфесії. ЗМІ як політичні інститути.

Семінари (2 год.)

1. Партії як політичний інститут. Поняття і сутність. Поняття і соціальне призначення політичної партії.
2. Інституціоналізація політичних партій, їхній конституційно-правовий статус.
3. Класифікація політичних партій у залежності від їхньої соціальної бази і соціальних інтересів. Можливості і практика міжпартійного співробітництва
4. Партійні системи. Поняття партійної системи. Класифікація партійних систем.

Завдання для самостійної роботи (6 годин)

1. Поняття і соціальне призначення політичної партії.
2. Функції політичних партій у сучасних суспільствах.
3. Форми взаємодії політичних партій із державою й іншими політичними інститутами.
4. Форми організації політичних партій.
5. Фінансування політичних партій.
6. Особливості партійних систем в окремих країнах.

Методичні рекомендації та вказівки до вивчення питань теми

В межах вивчення питань теми слід розуміти, що політичні інститути – це інститути політичної системи суспільства, її основні елементи, які кардинально

впливають на розвиток усіх груп суспільних відносин, та чий статус є закріпленням у більшості конституцій країн світу.

На рівні з самою державою (в цілому, як окремий єдиний політичний інститут, чий характеристики закріплюються у всіх конституціях незалежно від політичного режиму в країні) невід'ємною частиною політичної системи демократичного суспільства (і не тільки) є політичні партії, як один з видів громадських об'єднань, основною ціллю яких є здійснення домінуючого впливу на державну владу.

Етимологічно «партія» означає частина з латинської. Зародження партій пов'язане із виникненням республіканської форми правління і може бути віднесено до часів античності. Але саме як ми знаємо їх сьогодні, політичні партії почали виникати у 18-поч.19 ст. в Європі (у Великобританії, Франції) та в Америці, в період буржуазних революцій та формування парламентів. Масовою причиною виникнення політичних партій послужило поширення всезагального виборчого права. Першопочатково вони діяли в період виборчих кампаній і не мали постійно діючих місцевих організацій, не проводили регулярних з'їздів та конференцій. Їх члени не були зв'язані партійною дисципліною.

При вивченні цієї теми студентам необхідно звернути увагу на різні підходи до визначення суті політичної партії, функцій та видів партій.

Партійні системи – це система взаємовідносин політичних партій між собою, з державою та ін. елементами політичної системи та громадянами. Треба освідомити, що не всі заявлені у країні партії можуть бути частиною партійної системи, а лише ті, що впливають на владу чи знаходяться у владі.

Однією з перших з'явилася традиційна *буржуазно-демократична партійна система*, яка сформувалася у Західній Європі і в Північній Америці у 19 ст. Принципами її діяльності є наступні положення: - легальна боротьба за владу; - владу здійснює партія чи група партій, які забезпечили собі підтримку парламентської більшості; - постійно існує легальна опозиція; - між об'єднаннями всередині партійної системи існує згода відносного дотримання встановлених «правил гри». Ї до сіх пір ці принципи є дійсними для більшості демократичних країн.

Крім цього, студентам необхідно дізнатися й про інші види партійних систем: однапартійна (соціалістична, авторитарна); двохпартійна; багатопартійна різних видів, а також вияснити – чи є держави, де взагалі не існують політичні партії.

Неоднозначність суспільства, мінливі інтереси людей обумовлюють також наявність безлічі неполітичних громадських об'єднань, насамперед соціально-економічних (профспілок, спілок підприємців тощо) і соціально-культурних (національно-етнічні об'єднання, спортивні асоціації), які мають некомерційний характер. Характеризуючи їх конституційну і законодавчу інституціоналізацію, приділіть увагу рисам, які видрізняють такі об'єднання від політичних партій. Доцільно проаналізувати сучасну тенденцію зростання ролі соціально-політичних рухів (проти війни, за расове рівноправ'я, за збереження навколишнього середовища і т.д.). Іноді такі рухи призводять до виникнення нових політичних партій (наприклад, «зелених»). Особливе місце серед неполітичних громадських об'єднань займають такі соціально-професійні об'єднання, членство в яких є обов'язковим і які виконують деякі публічні або навіть публічно-владні функції. Подумайте над тим, як визначити їх правову природу.

Релігійні громади представляють собою неполітичні громадські об'єднання, і їх вплив на політичне життя країни заісїт насамперед від рівня розвитку демократії, який, в свою чергу, визначається рівнем її соціально-економічного розвитку. Аналізуючи тексти конституцій ряду країн, наведіть приклади конституціоналізації релігії, релігійних громад та церкви. Зверніть увагу на тенденції у відносинах релігійних громад і церков з владою при авторитарних і тоталітарних режимах.

Особлива роль належить в сучасному політичному житті засобів масової інформації (ЗМІ). Для з'ясування значення ЗМІ в політичному процесі слід позначити поняття ЗМІ, визначити їх завдання і функції. ЗМІ мають різний спосіб впливу на суспільну свідомість. Визначаючи їх, потрібно врахувати особливості участі ЗМІ у виборчих та інших політичних кампаніях. Спробуйте оцінити і аргументувати істинність умовного визначення ЗМІ як «четвертої гілки влади». Продемонструйте, використовуючи текст конституцій і спеціального законодавства про ЗМІ, взаємини ЗМІ та держави, визначте форми державного контролю над їх

діяльністю. При характеристиці конституційно-правового статусу ЗМІ слід звернути увагу на регламентацію відповідальності за порушення законодавства про ЗМІ.

Для вивчення профспілок, масових неполітичних рухів, статусу церкви та ЗМІ як політичних інститутів потрібно аналізувати, що відбувається у політичному житті країн, що заявлені у программі курсу, та тексти конституцій.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Батанова Н. М. Парадигма політичного права: доктринальні та праксеологічні аспекти. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса, Сер.: Політичні науки*. 2019. №4. С. 5-10.
2. Заикина Н.В. Нация-государство как политико-правовой институт. *Философия права*. 2003. № 1.
3. Жакке Ж.-П. Конституционное право и политические институты. М.: Юристъ, 2002.
4. Законы и практика средств массовой информации в одиннадцати демократиях мира (сравнительный анализ). М.: Фонд защиты гласности, б.г. 2019.
5. Конституционное право зарубежных стран: Учебник / Под общ. ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо, Л.М. Энтина, — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Юр.Норма, НИЦ ИНФРА-М, 2016. — 976 с.
6. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / Н.В. Мішина, В.О. Міхальов, В.О. Куранін та ін. ; за ред. Н.В. Мішиної, В.О. Міхальова. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 644 с.
7. Конституційне право зарубіжних країн Гринюк Р.Ф. Захарченко М.А. Навч. посібник. Вид. 2 перероб. і доп. К.: Істина, 2019. 376 с.
8. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Учебник для вузов. Общая часть. 4-е изд. доп. и перераб./ Рук. авт. колл. и отв. ред. Б.А. Страшун. М.: Инфра-Норма, 2010. 896 с. - URL: <https://znanium.com/read?id=158577>

9. Медушевский А., Острогорский М.Я. Демократия и политические партии. *Конституционное право: восточноевропейское обозрение*. 1997. №3(20), 4(21).
10. Садовская О.Н. Политические партии современной Болгарии: конституционно-правовое регулирование политического плюрализма. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Право"*. 2012. № 20. Частина 1. Том 1. С.190-193.
11. Садовская О.Н. Развитие системы конституционализма в контексте становления модели властеотношений в странах Центральной и Восточной Европы в XX – начале XXI веков. *Євроінтеграція в умовах світової глобалізації: збірник наукових статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 27-29 квітня, 2016) / Ред.кол.: Дришлюк І.А., Кармазіна К.Ю., Корчевна Л.О. та ін. Одеса: Астропринт, 2016. 288 с. С.193-197.*
12. Садовская О.Н. Либеральные ценности и демократия как основа развития общества и государства. *Лібералізм та права людини: матеріали міжнародної наукової конференції (29 квітня – 1 травня 2015 року, м. Одеса)*. Одеса, 2015. С.37-40.
13. Саракуца М. О. Концепція демократії у діяльності ЄС щодо сприяння розвитку фундаментальних цінностей в Україні (розд. в кол. монографії). *Імплементация міжнародних стандартів у сфері дотримання і захисту прав людини в правову систему України: колективна монографія*. О.: Фенікс, 2017. С. 192-214.
14. Сergyogin В. О. Секторальний захист інформаційного прайвесеі в Сполучених Штатах Америки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2019. Випуск 27. С. 55-63. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/13112/13433>.
15. Степанова Г. А. Демократические партии в политической системе КНР. *Проблемы и потенциал устойчивого развития Китая и России в XXI веке: Тезисы докладов*. М., 1996. 4.2.

- 16.Фесянов П. О. Зарубіжний досвід демократизації суспільно-політичних відносин. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. №2. С.59-62.
- 17.Черноіваненко А. В. Політичні партії: їх роль та функції у сучасних процесах державного будівництва в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Випуск 3 (50). С.91-99.

Тема 6. Форми правління і форми державного устрою.

Політичний режим. Державний режим.

Лекції (2 год.)

Поняття державного (політико-територіального) устрою та його значення для соціального управління. Чинники, що визначають політико-територіальний устрій, його основні форми. Спеціальний адміністративно-територіальний поділ.

Унітарна форма політико-територіального устрою: поняття і види. Політико-адміністративний територіальний розподіл, його структура. Територіальна автономія, її види. Контроль центру за місцевим самоврядуванням.

Федеративна форма політико-територіального устрою: поняття і види. Різниця між федерацією та конфедерацією. Праве положення суб'єктів федерації і федеральних територій. Їхнє представництво в органах федерації. Розподіл компетенції між федерацією і її суб'єктами. Залишкові повноваження. Способи забезпечення центрального контролю за суб'єктами федерації.

Поняття форми правління. Причини різноманіття форм правління. Сполучення принципів поділу влади, верховенство парламенту, “здержок і противаг”.

Монархія: поняття і види.. Абсолютна монархія: поняття й основні ознаки. Конституційна (обмежена) монархія: дуалістична і парламентарна монархія, головне розходження між ними. «Виборна» монархія.

Республіка: поняття і види, співвідношення з політичним режимом. Президентська (дуалістична) і парламентарна республіка, основне розходження між ними. Загальна характеристика парламентарного і дуалістичного режимів. Змішана (напівпрезидентська) республіка. Нетипові види.

Реальна організація влади в країнах – державний режим. Абсолютизм. Дуалізм.

Парламентаризм. Міністеріалізм. Партократизм.

Поняття політичного режиму, його види. Чинники, що визначають встановлення політичного режиму, а також його еволюцію.

Демократичний режим, його загальні риси й особливості в окремих країнах. Причини цих особливостей. Закономірний розвиток демократії, її деформації і перекручення. Надзвичайний стан та його види.

Авторитарний режим, його загальні риси і види. Відмінність неофашистських режимів від “класичного” фашизму та нацизму. Особливості авторитарних режимів у країнах, що розвиваються. Тоталітаризм та його різновиди.

Завдання для самостійної роботи (4 годин)

1. Тенденції розвитку сучасного унітаризму.
2. Особливості політико-територіального устрою унітарних країн, що розвиваються.
3. Статус залежних територій.
4. Сучасні тенденції розвитку федералізму.
5. Теорії федералізму.
6. Еволюція монархій при переході від феодалізму до капіталізму
7. Особливості республіканської форми правління в країнах, що розвиваються, з однопартійною системою, а також в інших випадках авторитарного політичного режиму.
8. Вплив політичного режиму на форму державної організації. Відбиток політичного режиму в конституційному (державному) праві.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

В межах вивчення питань теми студенти мають розпочати з характеристики сутності держави, особливе значення в якій мають філософські категорії її змісту та форми. Зміст виражається в основних напрямках діяльності держави, вирішення яких стоїть перед нею на тому чи іншому етапі суспільного розвитку, тобто в її функціях. А форма являє собою зовнішній вираз змісту.

В даний час форму держави розглядають як єдність трьох основних елементів – форми правління, форми державного устрою та політичного режиму.

Під формою правління розуміється організація верховної державної влади, порядок утворення її органів та їх взаємини з населенням.

Форма державного устрою визначає основні засади адміністративно-територіального устрою держави, а також взаємовідносини між центральною та регіональною владами.

Конституційно-правові характеристики держави виявляються не стільки у визначення виду її форми правління чи територіального устрою, скільки у особливостях взаємодії різних гілок влади між собою, функціонування соновних інститутів державного та суспільного ладу, розподілу повноважень між вищими органами влади, як то парламент, президент, уряд, а також розподіл повноважень між центральною та місцевою владою, що може свідчити про централізовану або децентралізовану державу.

Політичний режим – це сукупність прийомів, способів і методів, за допомогою яких здійснюється державна влада. Розкриваючи механізм здійснення політичної влади, важливо позначити поняття і значення політичного режиму в встановленні певного порядку політичних відносин. Доцільно мати на увазі, що в науковій літературі пропонуються різні варіанти класифікації політичних режимів. Студент має право дотримуватися будь-якої точки зору, проте повинен аргументувати свої позиції. Вивчивши особливі риси кожного типу, спробуйте визначити характер політичного режиму на основі аналізу текстів деяких конституцій зарубіжних країн та аналізу політичної ситуації країні. Крім того, доцільно усвідомити взаємозв'язок політичного режиму з формою правління, політико-територіального устрою та його відображення в конституційних текстах і вплив на зміну конституції. Заслугує на особливе вивчення специфіка політичних режимів в «соціалістичних» країнах і странах Азії, Африки, Латинської Америки, Росії та ін.

Також студенти при вивченні теми мають розуміти, що найбільш складним для розуміння та визначення є саме політичний та відмінний від нього державний режим (ральна організація влади в країні), оскільки їх елементи не мають такого

яскраво вираженого зовнішнього характеру, а можуть бути встановленими лише при аналізі низки внутрішніх показників: методи та засоби здійснення державної влади, стан дотримання прав людини владою, рівень забезпечення верховенства права, взаємодія та баланс влади та ін.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Гудзь Л. В. Польська та українська моделі децентралізації: порівняльний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Випуск 29. С.91-96.
2. Зубенко Г. В. Форми парламентської відповідальності члена уряду: порівняльно правовий аспект. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2019. Випуск 27. С.49-54. С.49-54. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/13107/13432>.
3. Конституционное право зарубежных стран: учебник для студентов вузов / под ред. В.О. Лучина, Г.А. Васильева, А.С. Прудникова. 2-е изд. перераб. и доп. М.: ЮНИТИ–АНА: Закон и право, 2017. 727 с.
4. Осавельюк А.М. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие. М.: ЮНИТИ ДИНА, 2018. 511 с.
5. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / Н.В. Мішина, В.О. Міхальов, В.О. Куранін та ін. ; за ред. Н.В. Мішиної, В.О. Міхальнової. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 644 с.
6. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Учебник для вузов. Общая часть. 4-е изд. доп. и перераб./ Рук. авт. колл. и отв. ред. Б.А. Страшун. М.: Инфра-Норма, 2010. 896 с. URL: <https://znanium.com/read?id=158577>
7. Корнев В. Н. Учение о формах правления в либеральном государствоведении России начала XX века. *Журнал российского права*. 2001. № 6.
8. Мачкуев Е. Демократия, авторитаризм, тоталитаризм – устарела ли эта триада в учении о формах правления? *Российский конституционализм: политический*

- режим в региональном контексте: Межрегиональный семинар (Великий Новгород, март 2000 г.): Сборник докладов. М., 2000.*
9. Николаев А. Разделение властей в условиях парламентской формы правления. *Право и жизнь*. 2001. №33.
 10. Прудентов Р. В. Метод правового регулирования: вопросы теории и конституционного права: монография. Москва: Статут, 2019.
 11. Садовская О.Н. Развитие системы конституционализма в контексте становления модели властеотношений в странах Центральной и Восточной Европы в XX – начале XXI веков. *Євроінтеграція в умовах світової глобалізації: збірник наукових статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 27-29 квітня, 2016) / Ред.кол.: Дришлюк І.А., Кармазіна К.Ю., Корчевна Л.О. та ін. Одеса: Астропринт, 2016. 288 с. С.193-197.*
 12. Садовська О. М. Особливості парламентського контролю у Франції та Італії. *Матеріали 74-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету ОНУ імені І.І. Мечникова (м. Одеса, 27-29 листопада 2019 р.). / Відп. ред. А. В. Смітюх. Одеса, Фенікс, 2019. С. 58-60. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/26182/1/58-60.pdf>.*
 13. Садовская О.Н. Либеральные ценности и демократия как основа развития общества и государства // *Лібералізм та права людини: матеріали міжнародної наукової конференції (29 квітня – 1 травня 2015 року, м. Одеса). Одеса, 2015. С.37-40.*
 14. Саракуца М.О., Рабинович М.Л. Участь регіонів у процесі прийняття рішень в ЄС: до постановки проблеми. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління» Том 1 (Випуск 2/2). 2014. С.182-188. URL: http://liber.onu.edu.ua/pdf/econom_2_2014.pdf.*
 15. Саракуца М. О., Ячменська М. М. Роль національних парламентів держав-членів Європейського Союзу у дотриманні принципу субсидіарності в діяльності інститутів ЄС. *Вісник Одеського національного університету імені І.І.*

Мечникова. Серія «Правознавство». 2018. Том 23. Випуск 1(32). С.199-207. URL: [http://liber.onu.edu.ua/pdf/vestniki/Ves_prav2018_23_1\(32\).pdf](http://liber.onu.edu.ua/pdf/vestniki/Ves_prav2018_23_1(32).pdf).

Тема 7. Способи формування органів державної влади. Виборчі системи.

Лекції (2 год.)

Вибори: поняття, соціальне призначення і політична роль. Види виборів. Виборча система (у широкому розумінні). Конституційно-правове регулювання виборів.

Виборче право в об'єктивному суб'єктивному змісті. Основні принципи суб'єктивного виборчого права. Загальність виборчого права. Активне і пасивне виборче право. Виборчі цензи (кваліфікації).

Виборчий процес, його основні стадії. Призначення виборів, формування органів по їхньому проведенню, утворення виборчих округів і виборчих дільниць. Реєстрація виборців, її способи. Висування кандидатів. Їхня реєстрація. Роль політичних партій. Виборча застава, її значення. Виборча кампанія. Законодавство про виборчі витрати. Порядок голосування (бюлетенями і за допомогою машин). Голосування поштою і за дорученням. Гарантії законності виборчих дій.

Виборчі системи (у вузькому розумінні). Мажоритарна виборча система, її різновиди. Способи подолання нерезультативності першого туру при мажоритарній системі абсолютної або кваліфікованої більшості. Альтернативне голосування. Панашировання. Оцінка системи. Система пропорційного представництва. Виборчий метр (виборча квота, виборча частка). Правило найбільшого залишку. Правило найбільшої середньої. Метод д'Ондта. Другий розподіл. Преференційне голосування. Загороджувальний пункт. Оцінка системи. Поєднання мажоритарної і пропорційної систем у деяких країнах. Система єдиного переданого голосу. Система єдиного непереданого голосу. Кумулятивний вотум.

Референдум: поняття і сутність. Конституційно-правове регулювання. Поняття плебісциту. Види референдуму. Порядок його проведення: ініціатива, призначення, агітаційна кампанія, голосування, визначення результатів. Юридична чинність актів, прийнятих шляхом референдуму. Практика референдумів у різних країнах, її оцінка.

Семінар (2 год.)

Розгляд теоретичних питань:

1. Вибори: поняття, соціальне призначення і політична роль. Види виборів.
2. Виборче право в об'єктивному суб'єктивному змісті. Основні принципи суб'єктивного виборчого права. Обов'язковий вотум, його оцінка Абсентеїзм, його причини й оцінка.
3. Виборчий процес, його основні стадії.
4. Мажоритарна виборча система, її різновиди.
5. Система пропорційного представництва.
6. Поєднання мажоритарної і пропорційної систем у деяких країнах. Система єдиного переданого голосу. Система єдиного непереданого голосу. Кумулятивний вотум.
7. Референдум: поняття і сутність. Поняття плебісциту. Види референдуму.
8. Відкликання і його процедура.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Конституційно-правова природа представницького мандату у зарубіжних країнах.
2. Референдум: поняття, соціальні функції. Предмет та види референдумів.

Перевірка знань студентів у формі тестування.

Завдання для самостійної роботи (2 години)

1. Свобода вибору.
2. Абсентеїзм, його причини й оцінка.
3. Обов'язковий вотум, його оцінка.
4. Рівність виборчого права.
5. Прямі і непрямі (багатоступеневі) вибори. Їхня оцінка.
6. Таємне голосування: ціль і способи.
7. Норма представництва і способи її забезпечення.
8. Виборчі округи, їхні види.

9. Виборча "геометрія" ("географія"), джерелі ментдерінг.
10. Вибори в країнах, що розвиваються, їхні особливості.
11. Відкликання і його процедура.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Розгляд питань окресленої теми студенти мають розпочати із визначення терміну «вибори». В конституційному праві терміном «вибори» позначається процедура формування державного органу або надання повноважень посадовій особі, яка здійснюється голосуванням правомочних осіб за умовами, що на кожний наданий таким чином мандат можуть претендувати у встановленому порядку два чи більше кандидатів.

Виборчий процес виступає формою реалізації суб'єктивного і об'єктивного виборчого права, це врегульована законами діяльність органів, груп виборців, політичних партій, громадських об'єднань по підготовці і проведенню виборів в державні інститути і муніципальні органи.

Зазвичай для студентів викликає складність питання про виборчі системи і їх різновиди. Під час вивчення цієї теми, студентам необхідно приділити увагу таким питанням, як: сутність та види виборчих систем, класичні та модифіковані виборчі системи, порядок голосування та підрахунку голосів. Перш за все, слід визначити суть, основні принципи основних виборчих систем: мажоритарної і пропорційної. Окремо слід зупинитись на визначенні позитивних та негативних рис кожної з видів виборчих систем та виявити найбільш оптимальні їх модифікації у світі, що поєднують в собі переваги основних систем, а також деякі компромісні варіанти, що дозволяють, не змінюючи кардинально виборчу систему, все ж звести до мінімуму її недоліки.

Референдум має певні риси, які відрізняють його процедуру від процедури виборів. Звісно ж важливим проаналізувати цей інститут безпосередньої демократії, його перевага перед представницькою демократією і недолік в порівнянні з нею. Також студенти мають дослідити сутність термінів «плебісцит» та «референдум», та розуміти, хто має право призначати референдуми та вибори, що означає термін –

«формула референдуму», докладно розглянути питання референтного процесу, виділити його стадії та ін. У якості демонстрації підвищеної уваги окремі студенти можуть дослідити історію світових референдумів та продемонструвати найбільш вдалі практики їх організації. Особливо слід порівняти переваги і недоліки порядку прийняття рішень на зборах виборців (громадян, жителів) і шляхом референдуму. Необхідно уявляти собі правові наслідки референдуму, визначати доцільність його використання при прийнятті державних і самоврядних рішень.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Гудзь Л.В., Гудзь Т.І. Принцип загального виборчого права: міжнародні стандарти та перспективи законодавчої реалізації в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Випуск 30. С. 30-39. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/16370/15416>.
2. Зарубежное избирательное право: Учеб. пособие. М.: НОРМА, 2003. 288 с.
3. Избирательный кодекс. \ \ Французкая республика: Конституция и законодательные акты. М.: Прогресс, 1989. С.74-149.
4. Кириченко В.М., Соколенко Ю.М. Класифікація референдумів у конституціях України та держав континентальної Європи: порівняльно-правовий аналіз. *Альманах міжнародного права*. 2020. Випуск 23. С.11-20. URL: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v23/4.pdf>.
5. Конституционное право зарубежных стран: Учебник / Под общ. ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо, Л.М. Энтина, 4-е изд., перераб. и доп. М.: Юр.Норма, НИЦ ИНФРА-М, 2016. 976 с.
6. Конституційне право зарубіжних країн Гринюк Р.Ф., Захарченко М.А. Навч. посібник. Вид. 2 перероб. І доп. К.: Істина, 2019. 376 с.
7. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Учебник для вузов. Общая часть. 4-е изд. доп. и перераб./ Рук. авт. колл. и отв. ред. Б.А. Страшун. М.: Инфра-Норма, 2010. 896 с. - URL: <https://znanium.com/read?id=158577>

8. Лейкман Енид и Ламберт Джейнс. Исследование мажоритарной и пропорциональной избирательной систем. М.: Иностранная литература, 1958. 386 с.
9. Парламентські вибори в Європейському Союзі. К.: Міленіум, 2002. 116 с.
10. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.
11. Садовская О.Н. Либеральные ценности и демократия как основа развития общества и государства. *Либералізм та права людини: матеріали міжнародної наукової конференції (29 квітня – 1 травня 2015 року, м. Одеса.)* О.: Астропринт, 2015. С.37-40.
12. Садовська О.М. Виборче право і виборча система Республіки Болгарія: національна практика та європейські виклики. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Правознавство»*. 2012. Т.17. Вип. 1\2. С. 53-56.
13. Саракуца М. О. Перспективи удосконалення нормативно-правового забезпечення конституційного права громадян України брати участь в управлінні державними справами. *Матеріали 70-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу ЕПФ ОНУ імені І.І. Мечникова, присвяченої 150-й річниці Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, 25-27 листопада, м. Одеса.* О.: Астропринт, 2015. С. 70-73.
14. Чимаров Н. С. Проблемы реализации правовых избирательных стандартов новых технологий голосования в Российской Федерации и зарубежных странах: конституционно-правовое исследование: дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2017.
15. Шашкова А. В. Конституционное право зарубежных стран: учебник для среднего профессионального образования / А. В. Шашкова. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2020. 181 с.

Тема 8. Парламенти зарубіжних країн.

Лекції (2 год.)

Соціальне призначення і політична роль парламенту як органа народного (національного) представництва. Лобізм.

Палати парламенту: їхнє число, порядок формування і значення в діяльності парламенту.

Компетенція парламенту: функції, повноваження й акти.

Внутрішня організація парламенту і його палат. Внутрішні керівні органи. Комісії і комітети.

Статус депутата. Юридична природа депутатського мандата. Права й обов'язки депутата.

Парламентські процедури. Законодавчий процес, його стадії. Бюджетний процес. Форми парламентського контролю за державною адміністрацією. Судові процедури. Погоджувальні процедури.

Семінари (2 год.)

1. Соціальне призначення і політична роль парламенту як органа народного (національного) представництва. Лобізм.
2. Палати парламенту: їхнє число, порядок формування і значення в діяльності парламенту.
3. Компетенція парламенту: функції, повноваження й акти.
4. Внутрішня організація парламенту і його палат. Комісії і комітети.
5. Статус депутата. Юридична природа депутатського мандата. Права й обов'язки депутата.
6. Парламентські процедури. Законодавчий процес, його стадії.

Завдання для самостійної роботи (2 години)

1. Історія становлення парламентів світу.
2. Сутність вільного та імперативного депутатських мандатів
3. Форми парламентського контролю за державною адміністрацією
4. Судові процедури. Погоджувальні процедури.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Вивчення питань теми слід розпочати з визначення законодавчої влади. Законодавча влада здійснюється перш за все загальнодержавним представницьким органом. В суб'єктів федерації можуть бути свої місцеві законодавчі органи. Студент повинен бути в змозі охарактеризувати представницький характер парламенту, виділивши деякі принципи концепції народного (національного) представництва. Зверніть увагу на значення верхніх палат парламентів, як органів, головним чином, територіального представництва, а також на існуючі в конституційному праві зарубіжних країн виключення. Визначте, які політичні і юридичні чинники послаблюють або зміцнюють представницький характер парламенту.

Зверніть увагу, що загальнодержавний представницький орган може мати різні назви (Парламент – Великобританія, Італія, Франція, Японія, Індія, Бельгія та ін., Конгрес – в США та країнах Латинської Америки, Риксдаг – в Швеції, Кнесет – в Ізраїлі, національні збори, народні збори, меджліс, і т.д.), але за ним закріпилася узагальнена назва – парламент.

Попередниками парламенту були представницькі органи в Древній Греції і Древньому Римі. Походження сучасного парламенту пов'язують із подіями 13-14 ст. в Англії, коли влада короля була обмежена зібранням крупних феодалів, вищого духовенства, представників міст і сільської місцевості (общин). Термін парламент походить від французького слова «parler» (говорити).

Парламент – це виборний колегіальний орган держави, тобто це вищий орган народного представництва, який виражає суверенну волю народу, покликаний регулювати важливі суспільні відносини головним чином шляхом прийняття законів, здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади і вищих посадових осіб. Парламент може бути наділений також іншими повноваженнями. Необхідно визначитися з поняттям «парламент» і сферою його застосування на сучасному етапі. Зверніть увагу на те, як зарубіжні держави визначають цей орган в текстах своїх конституцій.

В історії розвитку парламенту і парламентаризму нараховують такі етапи:

I – становлення інституту парламентаризму (14-19 ст.ст.) (утворення парламенту як органу держави, вироблення способів його формування);

II – золотий час парламентаризму, розквіт парламентів і парламентаризму (кінець 18 – початок 20 ст.ст.) (парламенти обиралися на основі цензового виборчого права, виражали інтереси одного класу);

III – можна умовно назвати криза парламентаризму (початок 20 ст.) (парламент перестав бути «компанією однодумців» та таким швидким у прийнятті рішень, оскільки інші соціальні прошарки суспільства вимагали участі в політичному житті, виникли партії, які представляли їх інтереси, виникли протиріччя у поглядах на парламент та парламентаризм, стали говорити, що він повинен уступити своє керівне місце органам виконавчої влади; але в країнах, в яких повноваження гілок влади чітко розмежовані не прослідковується падіння авторитету парламенту.

Студенти повинні характеризувати парламентське право, його місце в системі конституційного права або права взагалі.

Також важливе значення мають структура парламенту і організація його палат. Слід усвідомити способи формування палат, можливий взаємозв'язок структури парламенту з формою правління, політико-територіального устрою і політичним режимом держави. Важливо виявити взаємозв'язок між порядком формування верхньої палати і її повноваженнями.

Також вивчення теми передбачає необхідність розгляду студентами функцій та повноважень парламентів світу, особливостей виконання законодавчої, номінаційної та контрольної функцій та ін. Пржеде ніж детально аналізувати компетенцію парламенту в текстах конституцій конкретних зарубіжних країн, треба звернути увагу на існуючу класифікацію компетенції парламенту в залежності від її обсягу. Зверніть увагу на обсяг повноважень парламенту в залежності від форми правління і реалізацію його компетенції в залежності від державного і політичного режиму.

Окрему увагу слід приділити вивченню конституційно-правової природи депутатського мандату та складових елементів статусу народних депутатів за

різних моделей парламентів у світі, дослідженню питань щодо прав, обов'язків та гарантій діяльності народних депутатів.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Зозуля О.І. Конституційно-правовий статус парламентських комітетів в Україні: монографія. Харків: Майдан, 2019. 620 с.
2. Конституционное право зарубежных стран: учебник / под ред. В.О. Лучина, Г.А. Васильева, А.С. Прудникова. 2-е изд. перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2017. 727 с.
3. Конституційне державне право зарубіжних країн Навч. посібник / В.М. Бесчасний, О.В. Філонов, В.М. Суботін, С.М. Пашков, За заг. ред. В.М. Бесчасного 2 ге вид. стер. К.: Знання, 2018. 467 с.
4. Конституційне право зарубіжних країн/ Гринюк Р.Ф. Захарченко М.А. Навч. посібник. Вид. 2 перероб. І доп. К.: Істина, 2019. 376 с.
5. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / Н.В. Мішина, В.О. Міхальов, В.О. Куранін та ін.; за ред. Н.В. Мішиної, В.О. Міхальова. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 644 с.
6. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Учебник для вузов. Общая часть. 4-е изд. доп. и перераб./ Рук. авт. колл. и отв. ред. Б.А. Страшун. М.: Инфра-Норма, 2010. 896 с. - URL: <https://znanium.com/read?id=158577>
7. Костицька І. Юридична відповідальність депутата парламенту як прояв відповідальності держави перед народом і людиною. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Випуск 29. С.113-119. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/15768/14923>.
8. Осавелюк А.М. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие. М.: ЮНИТИ ДИНА, 2018. 511 с.
9. Садовська О. М. Особливості парламентського контролю у Франції та Італії. Матеріали 74-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету ОНУ імені І.І. Мечникова

(м. Одеса, 27-29 листопада 2019 р.). / Відп. ред. А. В. Смітох. Одеса, Фенікс, 2019. С. 58-60. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/26182/1/58-60.pdf>.

10. Садовська О.М. Діяльність парламентів як контрольних органів США та Болгарії (порівняльно-правовий аспект). *Правова держава*. 2012. №15. С.58-63.
11. Саракуца М. О., Ячменська М. М. Роль національних парламентів держав-членів Європейського Союзу у дотриманні принципу субсидіарності в діяльності інститутів ЄС. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія «Правознавство»*. 2018. Том 23. Випуск 1(32). С.199-207. URL: [http://liber.onu.edu.ua/pdf/vestniki/Ves_prav2018_23_1\(32\).pdf](http://liber.onu.edu.ua/pdf/vestniki/Ves_prav2018_23_1(32).pdf).

Тема 9. Глава держави й уряд.

Лекція (2 год.)

Соціальне призначення і політична роль глави держави. Види глави держави і порядок заміщення посади одноособового глави держави. Відповідальність глави держави.

Компетенція глави держави в залежності від форми правління. Взаємовідносини з парламентом, урядом, державним апаратом. Апарат глави держави, його політична роль.

Соціальне призначення і політична роль уряду. Види уряду. Уряд і кабінет. Поняття державної адміністрації. Порядок формування уряду при різних формах правління. Партійний і соціальний склад уряду. Державний режим. Компетенція уряду. Взаємовідносини з парламентом і главою держави. Регламентарна влада. Делеговане законодавство. Глава уряду, його юридичний статус при різних формах правління і політична роль. Урядовий апарат, його функції і політична роль. Основні принципи державної служби.

Завдання для самостійної роботи (2 години)

1. Компетенція глави держави в залежності від форми правління.
2. Взаємовідносини глави держави з парламентом, урядом, державним апаратом.

3. Апарат глави держави, його політична роль.
4. Соціальне призначення і політична роль уряду. Поняття державної адміністрації.
5. Порядок формування уряду при різних формах правління.
6. Відповідальність уряду.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Розгляд питань даної теми слід розпочати з того, що одним з найважливіших елементів державного механізму є *глава держави* – особа, яка займає формально вище місце в структурі державних інститутів і водночас здійснює функцію представництва самої держави в цілому. З іншого боку, глава держави розглядається як один з вищих органів держави.

Інститут глави держави виник і сформувався у період становлення сучасної державності. Але його генеза пов'язана з феодальною державою і навіть з більш ранніми часами, коли монарх (правитель) не тільки виступав у ролі верховного носія влади, а й ототожнювався з самою державою. Юридичний статус і політичне значення сучасного глави держави залежать від форми державного правління, прийнятої в тій чи іншій країні. Його реальна роль у здійсненні влади багато в чому зумовлена також існуючим у країні політичним режимом.

Істотним важелем у механізмі державного управління суспільства зарубіжних країн є глава держави. Він начебто вивершує всю систему органів влади й управління, і юридично йому в цій системі належить першорядне місце. У більшості зарубіжних країн функції глави держави доручаються одноособовому органу. Залежно від форми правління – це або президент, або монарх. Щодо народів, які живуть у державах з монархічною формою правління, то вони називають себе підданими його величності короля, імператора, шейха і т. ін., а з республіканською – громадянами.

Президент (лат.) – той, хто сидить попереду. Монарх (грец. – самодержець) – спадкоємний глава держави в монархи.)

Уряд – це центральний (загальнонаціональний) орган виконавчої влади. Його офіційні найменування найрізноманітніші – Уряд (Німеччина, Молдова, Франція,

Чехія), Рада міністрів (Бельгія, Італія, Сирія, Радянський Союз, 1946-1990 рр.), Кабінет міністрів (Азербайджан, Україна, Латвія), Кабінет (Ісландія, Японія), Державна рада (Китайська Народна Республіка, Норвегія, Республіка Корея, Швеція), Виконавча рада (Нова Зеландія), Федеральна рада (Швейцарія).

Уряд здійснює загальне керівництво державними (публічними) справами і відповідає перед народом за свою діяльність. В умовах демократії уряд має виражати загальні (загальнонаціональні) інтереси, а не приватні, корпоративні або регіональні. Він забезпечує проведення внутрішньої і зовнішньої політики, охорону конституційного ладу і встановленого правопорядку. Уряд наділений широкими виконавчо-розпорядчими повноваженнями. В системі державної влади уряд, як правило, займає домінуюче положення.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Дягілев О.В. Питання взаємодії глави держави з судовою гілкою влади: закордонний досвід. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2016. №21. С. 61-65. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/8386/7896>.
2. Булошников М. Я., Галкин В. М., Марышева Н. И. и др. Парламент и президент: опыт зарубежных стран. М., 1995.
3. Дахова І. Відповідальність уряду як елемент його конституційно-правового статусу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2016. №20. С. 55-58. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/5829/5368>.
4. Иванов О. Б. Право законодательной инициативы президента в зарубежных постсоциалистических государствах. *Право и политика*. 2002. № 7.
5. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для вузов / Под общ. ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо и Л.М. Энтина. М.; Норма, 2016. 976 с.
6. Конституційне державне право зарубіжних країн. Навч. посібник / В. М. Бесчасний, О. В. Філонов, В. М. Суботін, С. М. Пашков, За заг. ред. В. М.

- Бесчасного 2 ге вид. стер. К.: Знання, 2018. 467 с.
7. Конституційне право зарубіжних країн Гринюк Р.Ф. Захарченко М.А. Навч. посібник. Вид. 2 перероб. І доп. К.: Істина, 2019. 376 с.
 8. Пак Н. Т. Централізація і децентралізація влади в Україні: сучасні виклики. *Причерноморські економічні студії*. 2019. Випуск 38-1. С.132-139.
 9. Паска О. Становлення та розвиток інституту президентства у посткомуністичній Грузії. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 3 (48). ч. 1. С.95-101.
 10. Сухонос В. В. Глава держави у державному механізмі: конституційно-правовий статус : Монографія. Суми: Еллада-S, 2015. 304 с.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ЗМІСТОВОГО МОДУЛЮ 1

1. Конституційне (державне) право як галузь права в зарубіжних країнах, як наука і як навчальна дисципліна. Загальна характеристика.
2. Співвідношення термінів "державне" та "конституційне" право.
3. Конституційно-правові відносини в зарубіжних країнах. Методи їх регулювання. Суб'єкти і об'єкти конституційно-правових відносин.
4. Джерела конституційного права зарубіжних країн. Види і особливості в різних країнах.
5. Поняття конституції. Її сутність. Юридична та фактична конституції
6. Основні етапи конституційного розвитку зарубіжних країн.
7. Класифікація конституцій.
8. Порядок прийняття конституцій зарубіжних країн, внесення до них змін та доповнень.
9. Структура конституцій. Характеристика їх окремих частин.
10. Поняття та види конституційного контролю (нагляду). Органи, що здійснюють конституційний контроль.
11. Конституційно-правові основи суспільного ладу зарубіжних країн.
12. Політична система в широкому розумінні. Її конституційно-правове регулювання.

13. Політичні партії. Їх сутність, організація, функції. Конституційно-правове регулювання.
14. Конституційно-правовий статус особистості в зарубіжних країнах. Поняття громадянства.
15. Способи набуття і втрати громадянства.
16. Конституційні права та свободи. Загальна характеристика та їх класифікація.
17. Політичні права та свободи.
18. Особисті права та свободи.
19. Судовий та інший юридичний захист прав і свобод.
20. Форма держави в зарубіжних країнах. Загальна характеристика. Причини різноманітності форм держави.
21. Форми правління. Загальна характеристика.
22. Монархія. Її види і ознаки.
23. Республіка. Її види і ознаки.
24. Поняття, види та ознаки політико-територіального (державного) устрою.
25. Політичний (державний) режим в зарубіжних країнах. Поняття, види і ознаки.
26. Вибори: поняття, сутність, види. Конституційно-правове регулювання.
27. Загальна характеристика виборчого права в зарубіжних країнах. Виборче право в об'єктивному і суб'єктивному значенні.
28. Виборчий процес, його основні стадії.
29. Виборчі системи та їх види. Загальна характеристика.
30. Референдум: поняття, сутність, види. Конституційно-правове регулювання референдумів.
31. Парламент і парламентаризм в зарубіжних країнах.
32. Класифікація парламентів в зарубіжних країнах.
33. Внутрішня організація парламенту і його палат. Роль голови (спікера), депутатських об'єднань, комітетів і комісій. Процес їх роботи.
34. Палати парламенту: їх кількість, порядок формування і роботи.
35. Основні повноваження парламенту в зарубіжних країнах.
36. Правове положення депутата парламенту. Імунітет і індемнітет.

37. Правове положення голови держави в зарубіжних країнах.
38. Монарх. Його правове положення. Системи наслідування престолу.
39. Правове положення президента у сучасних зарубіжних країнах. Способи обрання президента, їх політичне значення (На прикладі президентської, напівпрезидентської і парламентської форми правління).
40. Взаємовідносини президента і парламенту в президентських, парламентських республіках.
41. Акти голови держави. Сутність інституту контрасигнатури.
42. Інститут вето голови держави, його види й оцінка.
43. Дострокове усунення президента з посади. Імпічмент.
44. Порядок формування уряду. Взаємовідносини з парламентом і головою держави.
45. Голова уряду в зарубіжних країнах, його статус при різних формах правління.
46. Компетенція і функції уряду.
47. Поняття судової влади і її місце в системі розподілу влади.
48. Конституційні основи організації судової влади
49. Поняття місцевого управління і місцевого самоврядування в зарубіжних країнах.
50. Структура, склад і порядок роботи органів місцевого управління.

Змістовий модуль 2

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Тема 10. Політичні інститути та конституційне право США.

Лекція (2 год.)

Політична система. Партийна система і політичні партії в США. Лоббі.

Виборча система. Активне і пасивне виборче право. Первинні вибори (праймеріз). Остаточне визначення кандидатів. Виборчі округи. Система розподілу мандатів. Порядок виборів президента, віце-президента, конгресменів і сенаторів.

Конгрес. Повноваження, внутрішня організація і взаємовідносини його палат. Законодавчий процес. Імпічмент.

Президент. Повноваження, акти, порядок заміщення посади у випадку дострокової вакансії. Кабінет. Виконавче керування. Федеральний чиновницький апарат.

Верховний суд. Порядок формування і повноваження. Судова система США і її особливості. Система конституційного нагляду.

Федералізм США. Правове положення штатів і їхні взаємовідносини із центром. Положення федерального округу. Залежні території.

Органи штатів і місцеве самоврядування. Системи міського самоврядування. Колоніальне керування і самоврядування.

Семінар (2 год.)

Розгляд теоретичних питань:

1. Конституція США.
2. Федерація США.
3. Конгрес США: структура, повноваження і взаємовідносини палат.
4. Президент: порядок обрання, повноваження, акти.
5. Органи штатів і місцеве самоврядування.
6. Політичні партії і партійна система. Лоббі як політичний інститут.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Конституційно-правовий статус особи у США.
2. Конституційні основи судової влади США.

Перевірка знань студентів у формі тестування.

Завдання для самостійної роботи (2 год.)

1. Політична роль профспілок і соціально-економічних організацій підприємців. Найбільше значимі засоби масової інформації.
2. Конституційний розвиток. Конституція США і порядок її зміни. Зміст конституційних поправок. Конституції штатів.

3. Конституційний статус людини і громадянина. Його утримання і гарантії. Більше про права.
4. Політико-адміністративний устрій штатів.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Вивчення окреслених питань слід розпочати із визначення особливостей та характерних рис Конституції США, яка є найдавнішою із писаних конституцій, діючих в сучасному світі (прийнята 17 вересня 1787 р.). Її відносять до жорстких, процедура її зміни досить складна. Крім того стислість та лаконічність конституції привели до того, що багато елементів державної системи не закріплені конституційно. Тому поряд із писаною конституцією діє і так звана *жива конституція*, яка регулює відносини конституційного рівня та формується Конгресом, Президентом, Верховним судом та включає частково конвенційні норми.

В основу побудови системи державної влади США покладено *принцип «поділу влади»* між Конгресом, Президентом та Верховним Судом, який в американській системі трансформувався в так звану систему стримувань та противаг.

Потрібно проаналізувати текст Конституції та події в країні, які пов'язані з виборами Президента та Конгресу 2020 року. Які судові процеси супроводжували виборчий процес, та чому вони не призвели до судового вирішення виборчого конфлікту між кандидатами на посаду Президента США? Також треба відмітити особливості інаугурації Президента США та факт обрання вперше в історії країни жінки віце-президентом.

Конституція закріплює федеративну форму територіального устрою. США складається із 50 штатів, федерального округу Колумбія з особливим статусом, на території якого знаходиться столиця країни – Вашингтон, та територій, які не мають статус членів федерації, але входять до її території.

Студенти мають розуміти сутність американського федералізму, особливості взаємовідносин штатів та федеральної влади, здійснення місцевого саомрядування

в США, порядок формування органів влади та систему *check and balances* на федеральному рівні.

Також окрему увагу мають приділити вивченню питань двупартійної системи США та основним конституційним інститутам: демократія, вибори, права людини.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Алебастрова И.А. Основы американского конституционализма. М.: Юриспруденция, 2001. 160 с.
2. Автономов А.С. Азбука лоббирования. М.: Права человека, 2004.
3. Богданова С.Д. Конституційно-правова взаємодія Конгресу та Верховного Суду США. *Часопис Київського університету права*. 2018. №4. С. 106-110.
4. Головка О. М. Природно-правова теорія і конституційне будівництво в США. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія «ПРАВО»*. 2016. Випуск 22. С. 16-20.
5. Добош З. А. Конституційно-правовий статус судової влади в США: історико-правові аспекти. *Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2019. Випуск 6. №21. С.254-263.
6. Иванова В.С. Институт импичмента и правовой статус Президента США. *Конституционное и муниципальное право*. 2004. № 1.
7. Конституционное право зарубежных стран: Учебник / Под общ. ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо, Л.М. Энтина, — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Юр.Норма, НИЦ ИНФРА-М, 2016. — 976 с.
8. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / Н.В. Мішина, В.О. Міхальов, В.О. Куранін та ін. ; за ред. Н.В. Мішиної, В.О. Міхальнової. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 644 с.
9. Лапшина И. К. Американские партии, президент и конгресс в условиях правления (теоретические аспекты взаимодействия). *Актуальные проблемы политики и права: Межвузовский сборник научных статей*. Пенза, 2003. Вып. 6.
10. Мацканюк В.А., Новиков О.В. Особливості непрямих президентських виборів США. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С.624-627.

11. Мальцева К.К., Рудов В. С. Сравнительный анализ конституции Украины и США. *Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 76-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук* (22-24 квітня 2020 р., м. Одеса) / ред.кол.; відп. ред. А. В. Смітюх. Одеса: Фенікс, 2020. С. 113-115.
12. Меленчук Т. М. Особливості виборів президента в США. *Треті економіко-правові студії*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, присвяченої 155-річчю Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Одеса: Фенікс. 2020. С.57-60.
13. Осавелюк А.М. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие. М.: ЮНИТИ ДИНА, 2018. 511 с.
14. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.
15. Садовська О.М. Діяльність парламентів як контрольних органів США та Болгарії (порівняльно-правовий аспект). *Правова держава*. 2012. №15. С.58-63. URL: http://liber.onu.edu.ua/pdf/prav_derz_15_2012.pdf.
16. Свирский-Бергер И. Политизация судебной системы США: краткое исследование президентских выборов в 2000 г. // *Организованная преступность, терроризм и коррупция: Криминологический ежеквартальный альманах*. М., 2003. Вып. 1.
17. Терпан Л. І. Інститут громадянства в США. *Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 76-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук* (22-24 квітня 2020 р., м. Одеса) / ред.кол.; відп. ред. А. В. Смітюх. Одеса: Фенікс, 2020. С. 118-121. Лафитский В.И. О президентских выборах в США // *Законодательство и экономика*. М., 2004. № 10.
18. Цаликова М.Б. Законодательная активность Президента и обеспечение конституционного баланса власти в США // *Конституционное и муниципальное право*. 2002. № 1.

Тема 11. Політичні інститути та конституційне право Великобританії.

Лекція (4 год.)

Конституційне право Великобританії і його особливості. Джерела конституційного права, їхнє юридичне значення. Поняття загального права.

Політична система. Партийна система і політичні партії. Виборча Система. Активне і пасивне виборче право. Виборчі округи і система розподілу мандатів. Референдум. Порядок його проведення.

Парламент, його структура. Повноваження, внутрішня організація і взаємовідносина палат. Законодавчий процес.

Монарх. Прерогативи корони і її фактична політична роль. Порядок тронаслідування. Уряд і кабінет. Порядок формування і відповідальність. Правовий статус і роль канцлера-прем'єр-міністра. Урядовий апарат. Основи судової системи.

Семінар (2 год.)

Розгляд теоретичних питань:

1. Особливості конституції Великобританії.
2. Парламент Великобританії, його структура, повноваження, взаємовідносини палат. Законодавчий процес.
3. Монарх. Порядок тронаслідування.
4. Кабінет, уряд і тасмна рада.
5. Місцеве самоврядування.
6. Партийна систем Великобританії.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Виборче право і виборчі системи Великобританії.
2. Конституційно-правовий статус особи у Великобританії.
3. Конституційні основи судової влади Великобританії.

Перевірка знань студентів у формі тестування.

Завдання для самостійної роботи (2 год.)

1. Політична роль профспілок і соціально-економічних організацій підприємців. Найбільше значимі засоби масової інформації.
2. Конституційно-правовий статус людини і громадянина і його гарантії. Судові накази. Підданство. Громадянство Співдружності.
3. Політико-адміністративний устрій територій. Статус Уельсу, Шотландії, Північної Ірландії, о. Мен та інших. Статус Лондона.
4. Місцеве самоврядування.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Вивчення питань теми слід розпочати з особливостей британської конституції:

- ◆ За юридичною силою вона не відрізняється від звичайного законодавства, її сутність визначається принципом верховенства Парламенту, повноваження якого номінально не обмежені ніякими законодавчими актами.
- ◆ Відсутній який-небудь особливий порядок прийняття, зміни та скасування компонентів, які складають складову частину конституції, тобто вона відноситься до числа гнучких конституцій, так як може бути змінена із дотриманням звичайної процедури в Парламенті чи в умовах звичайного судочинства.
- ◆ Відсутність органів конституційного контролю, оскільки не можна порівнюючи акти, які однакові за юридичною силою, визначати, який акт має перевагу та встановити, чи акт, який видається відповідає конституційним угодам, які ніде не зафіксовані. Тобто ієрархія в актах, які видаються парламентом, відсутня.
- ◆ Характер конституції обумовлює і те, що в якості джерела конституційного права визнаються і праці вчених-юристів, які вміщують необхідні узагальнення та аналіз писаних та неписаних норм конституції.

Особливістю статусу політичних партій є те, що їх діяльність регламентується не правовими нормами, а статутами самих партій, окремі правила яких часто включають в число норм британської конституції. Але фінансовий бік

функціонування політичних партій регулюється законами (Актом про внески компаній на політичні цілі 1967 року, Актом про профспілки 1984 року та ін.).

Треба проаналізувати партійну систему країни, яка є доволі своєрідною, дупартійною, але є невід'ємною складовою державного та конституційного ладу Британії. Дві партії є формально рівними по відношенню до апарату держави, хоча на практиці домінує думка, що Консервативна партія, її політична платформа та ідеологія підтримується більшістю керівного складу апарату держави. Їй також надає перевагу королівський двір. Але й Лейборістка партія, будучи «Опозицією Її Величності», не виключена з системи балансу влади, формує Теневий Кабінет та у Парламенті постійно критикує «Правлячу партію Її Величності».

Окрему увагу студенти мають приділити питанням організації системи органів державної влади Великобританії, взаємовідносинам вищих та місцевих органів влади, статусу Корони, а також інституту виборів та правового статусу громадян.

Не треба забувати про реформи, які відбулися в країні з 1998 по 2015 роки. Була змінена система престолонаслідування в статусі Корони, переглянуті прерогативи монарха. Також статус Палати Лордів зараз повністю змінено, і вона більше не є вищою судовою інстанцією, в її склад не входять апеляційні лорди, а склад самої Палати скоротився вдвічі, новий порядок формування складу Лордів. Також форма територіального устрою була реформована, пройшов процес деволюції, і зараз Шотландія, Вельс мають своє законодавство, свої знов створені парламенти та уряди, а парламент Англії продовжує бути парламентом всієї Великобританії. Відповідно Кабінет Міністрів теж отримав новий склад та повноваження.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Білоскурська О. В. Конституційна доктрина в системі сучасних джерел конституційного права. *Часопис Київського університету права*. 2019. №3. С. 69-73.

2. Бруслик О. Ю. Конституційно-правова трансформація британської монархії в новітню епоху Єлизавети II. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С.254-265.
3. Бруслик О. Ю. Сучасний стан британського парламентаризму. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2015. Випуск 30. С.155-166.
4. Воєвода М., Колодяжна В. Нормативно-правове регулювання права притулку у Великобританії. *Історико-правовий часопис*. 2018. №1 (11). С.38-43.
5. Конституционное право зарубежных стран: Учебник / Под общ. ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо, Л.М. Энтина, — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Юр.Норма, НИЦ ИНФРА-М, 2016. — 976 с.
5. Конституційне право зарубіжних країн Гринюк Р.Ф. Захарченко М.А. Навч. посібник. Вид. 2 перероб. І доп. К.: Істина, 2019. 376 с.
6. Конституційне державне право зарубіжних країн Навч. посібник / В.М. Бесчасний, О.В. Філонов, В.М. Суботін, С.М. Пашков, За заг. ред. В.М. Бесчасного 2 ге вид. стер. К.: Знання, 2018. 467 с.
7. Лещенко Р.М., Заїка А.В. Взаємовідносини держави та громадянського суспільства у Великобританії: досвід для України. *Форум права*. 2018. №3. С.48-55.

Тема 12. Політичні інститути та конституційне право Франції.

Лекція (2 год.)

Характеристика Конституції Франції 1958 р. і її наступних змін.

Політична система. Партийна система і політичні партії. Виборча система. Активне і пасивне виборче право. Виборчі округи. Система розподілу мандатів. Порядок виборів президента, сенаторів і депутатів.

Парламент, його структура. Повноваження, внутрішня організація і взаємовідносини палат. Конституційні обмеження компетенції парламенту. Законодавчий процес.

Президент, його соціальне призначення і політична роль. Компетенція і взаємовідносини з парламентом і урядом. Акти. Відповідальність.

Уряд. Порядок його формування і компетенція. Акти. Відповідальність.
Урядовий апарат. Посередник. Державна рада.
Конституційна рада. Система конституційного контролю.
Місцеве управління і самоврядування.
Конституційні основи судової системи.

Семінар (2 год.)

Розгляд теоретичних питань:

1. Характеристика Конституції Франції 1958 р. і її наступних змін.
2. Виборче право та виборча система Франції.
3. Парламент, його структура, повноваження, внутрішня організація.
4. Президент, його соціальне призначення і політична роль. Компетенція і взаємовідносини з парламентом і урядом. Акти. Відповідальність.
5. Уряд. Порядок його формування і компетенція. Акти. Відповідальність.
Урядовий апарат. Посередник (медіатор).
6. Місцеве управління і самоврядування.

Для докладнішого розгляду зазначених питань пропонується підготувати реферат за однією із тем:

1. Конституційна рада. Система конституційного контролю Франції.
2. Судова система Франції.

Перевірка знань студентів у формі тестування.

Завдання для самостійної роботи (2 години)

1. Політична роль профспілок і соціально-економічних організацій підприємців.
2. Найбільше значимі засоби масової інформації.
3. Конституція. Конституційний розвиток Франції після другої світової війни.
4. Конституційний статус людини і громадянина. Особливості його гарантій.
5. Правовий статус апарату Президента.
6. Політико-адміністративний устрій території. Реформа децентралізації.
7. Форми контролю центру за місцевим самоврядуванням.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

В межах вивчення питань теми студенти мають визначити сутність та особливості конституційного права Франції, яка у повоєнний час пройшла два етапи у своєму конституційному розвитку: перший етап 1946-1958 рр. – період Четвертої республіки – характеризувався спочатку широким демократичним підйомом після Другої світової війни, що призвів до прийняття найбільш демократичної конституції за всю історію країни. Після вступу в силу основного закону 1946 фактично встановлений політичний режим став суперечити формальним положенням цього акту. Путч в Алжирі 1958 був використаний для встановлення нового державного правопорядку, після чого розпочався другий етап – перехід до П'ятої республіки у Франції, яка діє й до сьогодні, хоча й з істотними конституційними змінами 2006-2016 років.

Франція є неподільною, світською, демократичною і соціальною Республікою – так визначила основні принципи П'ятої республіки Конституція Франції 1958 р.

Студенти, вивчаючи цю тему, мають визначити форму правління Франції, особливості її змішаного типу та окремі характеристики основних конституційних інститутів, зокрема такі риси Конституції Франції 1958 р. як концентрацію політичної влади в руках виконавчих органів, зосередження влади в руках глави держави й уряду та ін. Також студенти мають розуміти природу президентської влади у Франції, його роль арбітра в системі вищих органів влади, обсяг функцій та поноважень в різних галузях життя.

Визначення ролі парламенту Франції у політичному житті країни слід розпочати із його структури – парламент складається з двох палат – Національних зборів і Сенату. Основна функція парламенту – прийняття законів – сильно обмежена Конституцією. Конституція точно визначає коло питань, з яких парламент має право видавати закони. Вирішення питань, не включених у цей список, віднесено до відання уряду. Права парламенту обмежено й у фінансовій сфері. Конституція встановлює певний термін прийняття парламентом фінансових законопроектів. Парламент має право контролювати діяльність уряду.

Окремо студенти мають розглянути питання щодо статусу Уряду Франції – Ради міністрів, який згідно зі ст. 20 Конституції, "визначає і провадить політику нації". До складу уряду входять прем'єр-міністр – глава уряду, міністри, що очолюють міністерства, і державні секретарі, що керують підрозділами окремих міністерств. Уряд відповідальний перед Національними зборами. У разі прийняття резолюції осуду абсолютною більшістю Національних зборів уряд повинен подати у відставку. У Конституції спеціально визначено повноваження прем'єр-міністра. На нього покладено відповідальність за національну оборону, він повинен забезпечувати виконання законів, здійснювати нормотворчу діяльність.

Також студенти мають вивчити Конституційну раду – особливий орган, який контролює дотримання Конституції Франції. Усі закони до промугляції їх президентом і регламенти палат до їх прийняття повинні надходити на розгляд Конституційної ради, яка дає висновок про те, чи відповідають вони Конституції. Якщо Конституційна рада вирішить, що той або інший акт суперечить Конституції, вона має право його скасувати. Також до повноважень Конституційної ради входить спостереження за ходом президентських виборів, проведенням референдумів.

Окрему увагу в межах розгляду окреслених питань слід приділити особливостям територіального устрою Франції, зокрема питанням поєднання принципів централізації та децентралізації державної влади, який має особливе значення для України на сучасному етапі розвитку.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для вузов / Под общ. ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо и Л.М. Энтина. М.; Норма, 2016. 976 с.
2. Конституційне державне право зарубіжних країн Навч. посібник / В.М. Бесчасний, О.В. Філонов, В.М. Суботін, С.М. Пашков, За заг. ред. В.М. Бесчасного 2 ге вид. стер. К.: Знання, 2018. 467 с.
3. Конституційне право зарубіжних країн Гринюк Р.Ф. Захарченко М.А. Навч. посібник. Вид. 2 перероб. І доп. К.: Істина, 2019. 376 с.

4. Маринов А. В. Конституційно-правові принципи статусу територіальних колективів у Франції. *Форум права*. 2018. №1. С.73-80.
5. Прієшкіна О. В. Розвиток місцевого самоврядування Франції. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та в світі. Третє юридичне читання: матеріали ювілейної всеукраїнської дистанц. Конференції 10 квітня 2020 року* / За заг. ред. Л.О. Корчевної, О.А. Чувакова. О.: Фенікс, 2020. С.38-42.
1. Садовська О. М. Особливості парламентського контролю у Франції та Італії. *Матеріали 74-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету ОНУ імені І.І. Мечникова м. Одеса, 27-29 листопада 2019 р.* / Відп. ред. А. В. Смітюх. Одеса, Фенікс, 2019. С. 58-60. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/26182/1/58-60.pdf>.
2. Шадюк В. В. Парламент Франції: структура і повноваження. *Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 76-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук (22-24 квітня 2020 р., м. Одеса) / ред.кол.; відп. ред. А. В. Смітюх. Одеса: Фенікс, 2020. С. 121-124.* URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/27999/1/121-123.pdf>.

Тема 13. Політичні інститути та конституційне право ФРН.

Лекція (2 год.)

Політична система. Партийна система, політичні партії і їхній конституційно-правовий статус. Політична роль профспілок і соціально-економічних організацій підприємців. Найбільше значимі засоби масової інформації.

Конституційна реформа 1990 р. Об'єднання Німеччини. Конституції земель.

Виборча система. Активне і пасивне виборче право. Виборчі округи. Система розподілу мандатів.

Бундестаг і бундесрат. Порядок їх формування, їхні повноваження, внутрішня організація і взаємовідносини. Законодавчий процес. Спільний комітет.

Федеральний президент. Порядок обрання, компетенція і порядок її здійснення, відповідальність.

Федеральний уряд. Порядок його формування, компетенція, акти. Статус федерального канцлера. Особливість парламентської відповідальності. Надзвичайні повноваження. Федеральний урядовий апарат.

Федеральний конституційний суд. Система конституційного контролю.

Федералізм. Правове положення земель і їхні взаємовідносини із Центром у нормальних і надзвичайних умовах. Принцип субсидіарності.

Органи земель: ландтаги й уряди. Організація місцевого управління і самоврядування у землях.

Конституційні основи судової системи.

Завдання для самостійної роботи (2 години):

1. Конституція. Конституційний розвиток Західної і Східної Німеччини після другої світової війни. Основний закон ФРН 1949 р., його характеристика і розвиток.
2. Конституційний статус людини і громадянина і його гарантії. Практика "заборони на професії". Надзвичайне законодавство.
3. Правовий статус Уповноваженого бундестагу по обороні.
4. Реальна політична роль Президента.
5. Політико-адміністративний устрій земель.
6. Особливості органів влади Берліна, Гамбургу і Бремена.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Вивчення даної теми слід розпочати із загальної характеристики форми державного устрою Німеччини, яка є парламентською федеративною республікою. Студенти мають охарактеризувати президентську, парламентську та виконавчу владу ФРН, а також особливості територіального устрою та місцевого самоврядування Німеччини, взаємодію різних рівнів влади між собою та розподіл повноважень між ними.

Федеральний президент (бундспрезидент) вважається главою держави і може бути обраний тільки на один або два послідовних п'ятирічних терміни. Президент обирається федеральними зборами (Bundesversammlung), що спеціально скликаються терміном на 5 років. Федеральні збори скликаються головою бундестагу і складаються з депутатів бундестагу і такого ж числа членів, що обираються ландтагами (парламентами земель). У разі недієздатності президента або його смерті повноваження президента здійснюються головою бундесрату. Серед повноважень президента найважливішими є представлення кандидатури канцлера на затвердження бундестагу, а також розпуск нижньої палати парламенту за пропозицією канцлера у випадку, якщо він програє голосування. У компетенцію президента входить призначення вищого офіцерського складу збройних сил, хоча командує ними міністр оборони. Прерогативою президента є право помилування засуджених злочинців.

Федеральний уряд складається з міністрів, які виконують дві функції членів кабінету (як колегіального органу) і керівників міністерств. Нарівні з міністерствами в структуру центральних органів виконавчої влади включені Відомство федерального канцлера (очолюється міністром за особливими дорученнями) і Відомство у справах преси й інформації (очолюється статс-секретарем), які підлегли безпосередньо федеральному канцлеру.

Студенти мають розуміти специфіку функціонування виконавчої влади ФРН, яка полягає у тому, що федеральні міністерства провадять урядову політику, як правило, не самостійно на всіх рівнях держструктури, а лише через аналогічні органи виконавчої влади земель ФРН і на місцях. Виключення становлять міністерства міжнародних справ, оборони, деякі підрозділи міністерств фінансів, транспорту, внутрішніх справ, тією мірою, якою конституція ФРН фіксує пряме виконання федерацією відповідних функцій.

Вивчення питання щодо статусу німецького парламенту слід розпочати з його структури. Бундестаг – головна палата німецького парламенту. Уряд залишається при владі, лише поки він підтримується більшістю в бундестаге. Бундестаг

обирається населенням терміном на 4 роки. Потрібно проаналізувати порядок обрання депутатів за сучасними змінами в законодавстві.

Бундесрат – друга палата парламенту Німеччини, яка відповідно до Основного закону ФРН складається з членів земельних урядів. Конституція ФРН однозначно визначає, що закони країни приймаються бундестагом, а бундесрат покликаний виконувати контрольні функції, роль свого роду гальма у разі ухвалення поспішних законопроектів, впливати на рішення бундестагу і федерального уряду. Він не є виборним органом і не зв'язаний якимись термінами повноважень. Склад бундесрату формується поступово, у міру виборів у ландтаги (місцеві представницькі органи) земель і формування земельних урядів. Мабуть, із цієї причини бундесрат іноді називають "вічним федеральним органом".

Вищою судовою інстанцією ФРН є Федеральний конституційний суд. Половина його членів обирається Бундестагом, інша половина – Бундесратом (по 8 суддів). Термін повноважень членів Федерального конституційного суду – 12 років. Суд дає тлумачення Основного закону ФРН і здійснює перевірку федеральних і земельних законів на предмет їх відповідності конституції. Конституційний суд також виносить приватні рішення у разі суперечок між землями або розбіжностей між земельними і федеральними урядами, а також приймає постанови, на основі яких та або інша політична партія може бути розпущена, якщо судом встановлено, що вона переслідує в своїй діяльності антидемократичні цілі.

Вивчення місцевого самоврядування ФРН слід розпочати з характеристики основних територіальних одиниць – адміністративних округів. У межах кількох сотень округів діють міські, комунальні і сільські органи місцевого самоврядування, які обираються населенням на основі пропорційного представництва. Податки на нерухомість і виробництво, так само як і прибуткові податки, йдуть на різні операції місцевої влади, але більшість общин і муніципалітетів отримують додаткові субсидії від федерального уряду.

Землі ФРН, будучи відносно самостійними суб'єктами федерації, автономно визначають структуру своїх органів виконавчої влади. Як правило, на чолі цих структур знаходяться прем'єр-міністри земель, які обираються парламентами і

формують земельні уряди. У межах своєї компетенції земельні уряди формально повністю незалежні від уряду ФРН. У питаннях, що відносяться до компетенції федерації, на них покладене виконання відповідних федеральних законів. Замикають структуру органів виконавчої влади місцеві адміністрації (муніципалітети). Вони підлеглі земельним урядам з питань, віднесених до компетенції самих земель.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Іванцова З. А. Розвиток комунального (общинного) самоврядування у ФРН до ХХ століття. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 14. С. 74-81.
2. Конституционное право зарубежных стран: учебник для студентов вузов / под ред. В.О. Лучина, Г.А. Васильева, А.С. Прудникова, 2-е изд. перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2017. 727 с.
3. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / Н.В. Мішина, В.О. Міхальов, В.О. Куранін та ін. ; за ред. Н.В. Мішиної, В.О. Міхальова. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 644 с.
4. Конституционное право зарубежных стран: Учебник / Под общ. ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо, Л.М. Энтина, — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Юр.Норма, НИЦ ИНФРА-М, 2016. — 976 с.
5. Косілова О. І., Солодовнікова Х.К. Основні права на свободи: новий підхід до дослідження на підставі порівняльного аналізу законодавства ФРН та України. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 69. С. 117-124.
6. Осавелюк А.М. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие. М.: ЮНИТИ ДИНА, 2018. 511 с.
7. Прокопчук А. П. Конституційна модель ФРН: плюси та мінуси федералізму. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та в світі. Треті юридичні читання: матеріали ювілейної всеукраїнської дистанц.*

Конференції 10 квітня 2020 року) / За заг. ред. Л.О. Корчовної, О.А. Чувакова. О.: Фенікс, 2020. С. 43-47.

8. Савчин М. В. Конституція і політика: виклики сучасній конституційній демократії. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 48-62.
9. Харлан Г. Роль ФРН у реалізації Європейської політики сусідства та програми Східне партнерство ЄС щодо України (2004-2019). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2019. Вип. 28. С. 275-298.

Тема 14. Політичні інститути та конституційне право Італії.

Лекція (2 год.)

Політична система. Партийна система і політичні партії. Політична роль профспілок і соціально-економічних організацій підприємців. Найбільше значимі засоби масової інформації.

Конституція 1947 р. і її характеристика.

Виборча система. Активне і пасивне виборче право. Виборчі округи. Системи розподілу мандатів. Порядок виборів депутатів і сенаторів.

Парламент. Повноваження, внутрішня організація і взаємовідносини палат. Законодавчий процес і його особливості.

Президент республіки, порядок його обрання, компетенція і порядок її здійснення, акти, відповідальність.

Уряд, порядок його формування, компетенція, акти, відповідальність. Статус і політична роль глави уряду.

Конституційний суд. Система конституційного контролю.

Політико-територіальний устрій. Обласна автономія. Особливості статусу п'ятьох областей.

Місьцеве управління і самоврядування. Організація влади на обласному, провінційному і муніципальному рівнях.

Конституційні основи судової системи.

Семінар (1 год.)

1. Конституція 1947 р. і її характеристика.
2. Виборча система. Активне і пасивне виборче право. Виборчі округи. Системи розподілу мандатів. Порядок виборів депутатів і сенаторів.
3. Парламент. Повноваження, внутрішня організація і взаємовідносини палат. Законодавчий процес і його особливості.
4. Президент республіки, порядок його обрання, компетенція і порядок її здійснення, акти, відповідальність.

Завдання для самостійної роботи (2 години)

1. Конституційний статус людини і громадянина і його гарантії.
2. Референдум і порядок його проведення.
3. Реальна політична роль Президента.
4. Територіальна організація в областях.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Вивчаючи питання даної теми, студенти мають приділити увагу особливостям конституційного закріплення форми державного правління, територіального устрою та основним конституційним інститутам Італійської республіки. За Конституцією Італії, що була урочисто прийнята 22 грудня 1947 р. і набула чинності 1 січня 1948 р., вона є «демократична Республіка, що заснована на праці. Вища влада належить народу, який втілює її в формах і межах, визначених Конституцією». Виборний двопалатний Парламент складається з Палати Депутатів (630 членів) і Сенату Республіки (315 членів). Законодавча функція належить обом Палатам. Крім того, вони контролюють політику і діяльність виконавчої влади. Парламент на спільному засіданні обирає Президента Республіки терміном на сім років. Обов'язком Президента Республіки є призначення Президента Ради Міністрів (Прем'єр-Міністра), а також членів Кабінету Міністрів.

Італія поділяється на 20 областей (regioni) – Валле д'Аоста, Ломбардія, Трентіно-Альто Адідже, Фріулі-Венеція Джулія, П'ємонт, Лігурія, Венето, Тоскана, Умбрія, Емілія Романія, Марке, Абрुццо, Лаціо, Молізе, Базіліката, Кампанія,

Калабрія, Апулія, Сардинія і Сицилія, (п'ять з яких – Сицилія, Сардинія, Трентіно-Альто-Адідже, Валле-д'Аоста та Фріулі-Венеція Джулія – мають особливий статус), області поділені на провінції. Провінції в свою чергу поділяються на коммуні. Загальна кількість коммун може змінюватися. Області мають власні парламенти та уряди – джунти, які мають спеціальні повноваження в питаннях місцевого самоврядування. В 2020 році закінчилась реформа статусу областей и тому треба звертатися до тексту Конституції на сайті парламенту країни.

Крім вказаних питань, при підготовці до семінару, студентам необхідно приділити увагу питанню судової влади в Італії, а саме – адміністративним судам (трибуналам): вони з'явилися тільки в 1974 р. (Конституція передбачила їх ще у 1947 р). Основне їх призначення – охорона законності в управлінні державою та суспільством. Їх організаційна структура така: першу інстанцію створюють обласні адміністративні трибунали (20 трибуналів); другу – Державна Рада, яка є консультативним адміністративно-юридичним органом (ст.190 Конституції). В першій інстанції розглядаються позови про порушення повноважень, законності та законних інтересів, перевищення повноважень посадовими особами. Державна Рада, як орган юстиції, розглядає апеляції на рішення обласних трибуналів, формує принципи діяльності адміністративних судів. Рішення Державної Ради не є остаточними: вони можуть бути оскаржені у Касаційному суді.

Також при вивченні питань конституційного контролю в Італії треба розглянути не тільки статус та повноваження Конституційного суду, порівняти його з таким в Україні, та й процедуру розгляду конституційних скарг, яка відрзняється особливими ініціаторами.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Гусяк М. П. Статутне право Італії: історико-правові традиції та сучасний стан. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 1. С. 76-86.
2. Ковальчук Е. О. Особенности функционирования местного самоуправления в Италии в условиях децентрализации. *Треті економіко-правові студії: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених,*

- присвяченої 155-річчю Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Одеса: Фенікс. 2020. С.31-34.
3. Ковтун В. І. Щодо деяких аспектів соціальних прав: італійський досвід. *Форум права*. 2016. №1. С.105-109.
 4. Машталів Х.В. Судова система Італійської республіки: політико-правовий аналіз. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Випуск 2 (11). С. 30-33.
 5. Павлюх О. А. Роль президента як глави держави в організації державної влади: Україна і світ. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 3–4 (12–13). С.28-34.
 6. Садовська О.М. Правова система Італії: загальнотеоретична характеристика основних елементів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків. 2001. 20 с. URL: http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/29891/3/avtoref_Sadovska.pdf.
 7. Садовська О. М. Особливості парламентського контролю у Франції та Італії. *Матеріали 74-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету ОНУ імені І.І. Мечникова* (м. Одеса, 27-29 листопада 2019 р.). / Відп. ред. А. В. Смітюх. Одеса, Фенікс, 2019. С. 58-60. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/26182/1/58-60.pdf>.
 8. Туркіна І. Є. Конституційне правосуддя в механізмі державного управління країн Західної Європи (на прикладах Італії, Німеччини, Франції). *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. № 1. С. 449-454.
 9. Фалалєєва Л. Г. Повага до прав людини як складова формування європейської ідентичності та Конституція України. *Правова держава*. 2020. Вип. 3. С. 415-426.

Тема 15. Політичні інститути та конституційне право Швейцарії.
Лекція (2 год.)

Політична система. Партійна система, політичні партії та їхній конституційно-правовий статус. Виборча система. Активне і пасивне виборче право. Виборчі округи. Система розподілу мандатів. Порядок виборів членів обох палат парламенту.

Федеральні збори. Повноваження, внутрішня організація і взаємовідносини палат. Законодавчий процес. Федеральна рада і президент конфедерації. Порядок формування, повноваження. Урядовий апарат.

Конституційні основи судової системи. Федеральний суд і федеральний адміністративний суд. Система конституційного нагляду.

Федералізм. Правове положення кантонів (полукантонів) і їхні взаємовідносини із центром. Політико-адміністративний устрій кантонів (полукантонів). Органи кантонів (полукантонів). Організація місцевого самоврядування.

Семінари (1 год.)

1. Федеральні збори. Повноваження, внутрішня організація і взаємовідносини палат. Законодавчий процес.

1. Федеральна рада і президент конфедерації. Порядок формування, повноваження. Урядовий апарат.

2. Федеральний суд і федеральний адміністративний суд. Система конституційного нагляду.

3. Федералізм. Правове положення кантонів (полукантонів) і їхні взаємовідносини із центром. Політико-адміністративний устрій кантонів (полукантонів).

Завдання для самостійної роботи (2 години):

1. Політична роль профспілок і соціально-економічних організацій капіталу. Найбільше значимі засоби масової інформації.
2. Конституція 1947 р., її характеристика. Сучасні тенденції конституційного розвитку. Конституції кантонів.
3. Конституційний статус людини і громадянина і його гарантії.

4. Референдум і порядок його проведення.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Вивчення питань даної теми студенти мають розпочати із загальної характеристики Федеральної Конституції Швейцарії, яка була прийнята 18 квітня 1999 року. Студенти мають здійснити аналіз конституційних положень, якими врегульовано форму правління та адміністративно-територіального устрою Швейцарії, відповідно до яких вона є федеративною парламентською республікою, хоча і збережено стара назва країни Швейцарська Конфедерація в франкомовному варіанті конституції.

Особливістю федеративного устрою Швейцарії є те, що вона поділяється на 23 кантони та 3 кантони діляться на півкантони. Швейцарія має різного рівня форми міського управління та самоврядування. Кожний кантон самостійно вирішує питання внутрішньо-організаційного характеру. На підставі цього можна сказати, що окремі землі федерації (кантони) мають право на видання різних актів правового характеру. В кожному кантоні діє власна Конституція, існує громадянство кантону, кожний кантон має свої постійно діючі парламент і уряд. Але межі їхнього суверенітету визначаються в федеральній Конституції Швейцарії. У ст. 3 зазначається: «Кантони є суверенними в межах, в яких їх суверенітет не обмежується Федеральною Конституцією; вони виконують всі права, які не передані Конфедерації»

Законодавча влада в Швейцарії належить парламенту – Федеральним Зборам, який видає нормативно-правові акти, які спрямовані на регулювання суспільних відносин.

Окремо студенти мають розглянути конституційно-правовий статус інших унікальних органів Швейцарії. Колективним главою держави, вищим виконавчим та розпорядчим її органом є Федеральна Рада, до складу якої входять 7 федеральних радників, яких строком на 4 роки обирає Парламент нового скликання на першому спільному засіданні обох палат. Федеральний Президент обирається з членів Федеральної Ради строком на один рік за принципом ротації та виконує, головним

чином, представницькі функції. Згідно з Конституцією, федеральні радники є рівними у правах і приймають рішення на колегіальній основі.

Розглядаючи питання щодо характеристики судової системи Швейцарії, студенти мають розуміти її склад та структуру, яка має певні спільні риси з іншими федеративними державами. Судова система Швейцарії складається з Федерального суду, що є найвищим судовим органом загальної юрисдикції, та судів окремих земель федерації, тобто кантонів. Також важливим моментом є те, що як Федеральний суд Швейцарії так і суди кантонів можуть використовувати як загальнодержавні акти, так і акти кантонів.

У судовій системі Швейцарії відсутні суди, які розглядають окремі категорії справ, а цим займаються судові палати Федерального суду. Ці палати складаються з 5-7 суддів. Дві палати здійснюють судовий розгляд конституційних та адміністративних справ. Також дві розглядають цивільні справи, одна палата розглядає питання, які стосуються стягування боргів, та одна – питання стосовно банкрутства. Також існує Касаційна палата, яка розглядає кримінальні справи. Конституція Швейцарії дозволяє при необхідності створювати окремі палати, які будуть діяти на тимчасовій основі.

Федеральний суд виступає першою та єдиною інстанцією, що розглядає конституційні питання які виникають між владою федерації та владою окремих земель федерації, а також скарги громадян, щодо порушення їх конституційних прав. Також Федеральний суд виступає касаційною інстанцією щодо вироків вищих судів кантонів.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Ауэр А. Референдумы в Швейцарии. *Сравнительное конституционное обозрение*. 2004. № 3 (48).
2. Вільд К. Швейцарія – Україна: актуальний погляд на старі зв'язки. *Україна дипломатична*. 2020. Вип. 21. С. 463-473.
3. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / сост. проф. В.В. Маклаков. 4-е изд. М.: Волтерс Клувер, 2003.

4. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Учебник. В 4-х томах. Отв. Ред. Б.А.Страшун. Т.4. Страны Европы. М.: БЕК, 1996.
5. Конюхова И.А. Федерализм и система государственной власти в современной Швейцарии. *Право и власть*. 2002. № 2.
6. Оль П.А., Сальников М.В. Становление федерализма в Швейцарии. *Вестник Уфимского юридического института МВД России*. 2003. № 2.
7. Підбережник Н. Зарубіжний досвід публічного управління етнополітичними процесами. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Випуск 2 (33). С.34-41.
8. Руденко В. Конституционные модели референдума в станах Европейского Союза, Швейцарии и России. Конституционное право: *Восточноевропейское обозрение*. 2003. № 1.
9. Руйе К. Швейцарский Федеральный суд и надзор за конституционностью законов. *Государство и право*. 1995. № 12.
10. Система державного управління Швейцарської Конфедерації: досвід для України / уклад. Л. В. Примаченко ; за заг ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка. К.: НАДУ 2011. 56 с.
11. Фляйнер Т. Швейцария: Конституция федеративного государства и кантонов. *Казанский федералист*. 2002. № 4.
12. Хабибулмина Г.Р. Конституционное регулирование вопросов заключения международных договоров в Швейцарии. *Российский юридический журнал*. 2003 № 2.

Тема 16. Політичні інститути та конституційне право Польської республіки.

Лекція (2 год.)

Політична система. Партийна система, політичні партії й інші політичні формування.

Сейм, його склад, повноваження, організація, процедура. Уповноважений по правам людини. Сенат.

Президент республіки. Порядок обрання, повноваження.

Уряд – Рада міністрів. Порядок формування і компетенція.

Територіальний устрій республіки.

Місцеве самоврядування.

Семінари (1 год.)

1. Сейм, його склад, повноваження, організація, процедура. Уповноважений по правам людини. Сенат.
2. Президент республіки. Порядок обрання, повноваження.
3. Уряд – Рада міністрів. Порядок формування і компетенція.
4. Територіальний устрій республіки.
5. Місцеве самоврядування.

Завдання для самостійної роботи (2 години):

1. Профспілкові об'єднання й організації підприємців. Селянські союзи. ЗМІ.
2. Конституційний розвиток після другої світової війни. Сучасна конституція Польщі.
3. Конституційний статус людини і громадянина і його гарантії.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Вивчаючи конституційне право та політичні інститути Польщі, студенти мають розпочати з того, що представляє собою Конституція цієї держави на сучасному етапі. Вона була схвалена 2 квітня 1997 р. Національними зборами Республіки Польща та прийнята шляхом всенародного референдуму, який відбувся 25 травня 1997 р. Для розуміння системи державного правління та територіального устрою Польщі студенти мають проаналізувати положення основного закону держави, якими визначено статус та повноваження вищих органів влади. Згідно Конституції, законодавчу владу в Республіці Польща здійснюють Сейм і Сенат.

Сейм здійснює контроль за діяльністю Ради міністрів в обсязі, визначеному приписами Конституції і законів. Сейм складається з 460 депутатів. Вибори в Сейм – загальні, рівні, безпосередні, пропорційні і проводяться таємним голосуванням. Сенат складається з 100 сенаторів. Вибори в Сенат – загальні, безпосередні та проводяться таємним голосуванням. Сейм і Сенат обираються на чотири роки. Студенти мають знати вимоги до кандидатів у Сейм та Сенат, а також розуміти співвідношення компетенції між ними та особливості взаємодії.

Вивчення конституційного статусу Президента Польської республіки слід розпочати з визначення його місця в системі вищих органів влади. Так, президент є верховним представником республіки і гарантом безперервності державної влади. Він стежить за дотриманням Конституції, стоїть на сторожі суверенітету і безпеки держави, а також непорушності і неподільності її території і виконує свої завдання в обсязі та на засадах, визначених у Конституції і законах. Президент обирається нацією шляхом загальних, рівних, безпосередніх виборів таємним голосуванням на п'ятирічний термін повноважень і може бути обраний повторно тільки один раз. Окрему увагу студенти мають звернути на обсяг повноважень Президента Польщі, систему консультативних та дорадчих органів, які допомагають йому виконувати ці повноваження, а також на особливості взаємовідносин з парламентом та на питання конституційної відповідальності Президента.

Вивчаючи питання щодо конституційного статусу Уряду Польщі, студенти мають визначити порядок його формування та діяльності, а саме особливості парламентського формування уряду Польщі. Також студенти мають схематично пояснити цей процес та визначити обсяг повноважень Ради міністрів та її відповідальність перед парламентом.

Окремо студентам слід приділити увагу групі органів, покликаних забезпечити законність у діяльності державних органів, посадових осіб та охорону прав і свобод громадян. Серед них такі, як Конституційний трибунал, Державний трибунал. Конституція закріплює найвищу палату контролю, яка є найвищим органом державного контролю, та Уповноваженого з прав громадян. Особливе місце в цій

системі органів займає Конституційний трибунал, який почав діяти з 1966 р. Членів Конституційного трибуналу обирає Сейм на дев'ять років з осіб, які володіють високими правовими знаннями. Повторне обрання до складу Конституційного трибуналу не допускається. Члени Конституційного трибуналу незалежні, підлегли лише Конституції. Конституційний трибунал видає рішення про відповідність Конституції законів, міжнародних договорів та інших нормативних актів центральних державних органів, про відповідність цілей і діяльності політичних партій; вирішує спори про компетенцію між центральними органами, розглядає скарги громадян, якщо права останніх порушені рішенням судових органів або діями публічної влади, а також здійснює загальнообов'язкове тлумачення законів. Прийняте Конституційним трибуналом рішення є остаточним.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Осавелюк А.М. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие. М.: ЮНИТИ ДИНА, 2018. 511 с.
2. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / Н.В. Мішина, В.О. Міхальов, В.О. Куранін та ін. ; за ред. Н.В. Мішиної, В.О. Міхальнової. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 644 с.
3. Залесни Я. Конституційна скарга в Польщі: модель, доктринальне тлумачення та проблеми застосування. *Право України*. 2018. № 12. С. 25-38. 48.
4. Гудзь Л. В. Польська та українська моделі децентралізації: порівняльний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Випуск 29. С.91-96. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/15609/14920>.
5. Войчук А. Ю. Особливості інституту президентства за парламентарної форми республіканського правління. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 133. С. 225-228.
6. Хребтій І. В. Децентралізація як рушійна сила підвищення ефективності державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 1. С. 108-112.

7. Савчин М. В. Конституція і політика: виклики сучасній конституційній демократії. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 48-62.

Тема 17. Політичні інститути та конституційне право Болгарії

Лекція (2 год.)

1. Сучасна конституційна ситуація.
2. Виборча система. Активне і пасивне виборче право. Порядок обрання депутатів. Референдум і порядок його проведення.
3. Народні збори і Великі народні збори. Повноваження, внутрішня організація, законодавчий процес.
4. Голова (президент) республіки. Порядок обрання і заміщення. Повноваження і відповідальність.
5. Уряд. Порядок формування, повноваження, відповідальність. Урядовий апарат.
6. Місцеві органи влади.
7. Конституційні основи організації і діяльності суду, прокуратури.

Семінари (1 год.)

1. Конституція Болгарії.
2. Виборча система та виборче право Болгарії.
3. Народні збори і Великі народні збори: повноваження, внутрішня організація, законодавчий процес.
4. Президент Республіки: порядок обрання і заміщення, повноваження і відповідальність.

Завдання для самостійної роботи (2 години):

1. Реформа політичної системи Болгарії. Партийна система, політичні партії і рухи. Профспілки, селянські організації. Засоби масової інформації.

2. Конституційний розвиток після другої світової війни. Конституція 1971 р. і її реформа в 1990 р.
3. Конституційний статус людини і громадянина, його гарантії.
4. Політико-адміністративний устрій території.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Вивчаючи питання теми, студенти мають розуміти, що Болгарія належить до романо-германської правової сім'ї. Правова культура країни на протязі віків формувалась під впливом візантійських державно-правових традицій і тому об'єднується компоративістами в одну групу з правовою культурою інших православних держав (на противагу західній правовій культурі). Сучасна правова система Болгарії стала складатися після відновлення державності в 1878 році. Тоді були прийняті перші кодекси за європейськими зразками (угорським, німецьким, російським).

Основне джерело права – закони та інші нормативно-правові акти. Закон про нормативні акти (1973 р.) визначає ієрархію правових актів: Конституція, закони та постанови парламенту, правові акти Ради Міністрів (постанови, розпорядження, рішення), акти міністерств (правила, розпорядження, інструкції і накази) і, на кінець, акти органів обласної адміністрації і місцевого самоврядування.

Міжнародні угоди, ратифіковані у встановленому Конституцією порядку, складають безпосередньо частину внутрішнього законодавства і мають пріоритет над болгарськими законами.

Судова практика визнається джерелом права (близьким за значенням до судового прецеденту) тільки на рівні рішень Пленуму Верховного суду.

Збірки цих рішень видаються щорічно і є в наявності в кожному суді.

В 1990-ті роки в Болгарії, як і в ряді інших східноєвропейських країн, виключно важливе місце стали займати в системі джерел права рішення Конституційного суду (який тут відноситься до контрольної, а не судової влади). Де-факто Конституційний суд здійснює поряд з парламентом законодавчу владу.

Кодифікована Конституція 1991 р. регулює достатньо повно статус політичних інститутів: партій, православної церкви, профспілок та ЗМІ. Особливо виділяються статус державних органів, права та обов'язки громадян. Відповідність законів та інших нормативних чи адміністративних актів конституції визначається Конституційним судом Республіки Болгарії.

Тільки Великі народні збори Болгарії мають повноваження обговорювати та приймати нову конституцію. Поправки до чинної конституції можуть приймати і звичайні Народні збори - Парламент Болгарії, але тільки якщо у трьох послідовних голосуваннях, проведених у три різних дні, набереться не менше 3/4 голосів «за».

Народні збори складаються з 240 депутатів, які обираються на 4 роки. Конституція досить детально регламентує статус народного представника (статті 67–72). Передбачено вільний безвідзивний мандат депутата, несумісність з іншими державними посадами, депутатський імунітет, визначений розмір винагороди. Народні збори приймають закони, рішення, декларації і звернення.

Треба проаналізувати статус Президента Болгарії, який обирається в парі з віце-президентом як кандидатська двійка, є головою держави, об'єднує націю. Він призначає на різні посади службовців, бере участь у формуванні Ради міністрів, складу вищих судів і Головного прокурора (за поданням Вищої судової ради), призначає директора Національної слідчої служби; представляє Болгарію у міжнародних відносинах, тощо. Болгарія напівпрезидентська республіка, тому Президент призначає вибори нових Народних зборів, має право відкладального вето, направляє звернення, інформує Народні збори про основні питання з кола своїх повноважень, може розпустити парламент у разі недосягнення згоди щодо утворення уряду. Президентом обирається болгарський громадянин за народженням, який досягнув 40 років і останні 5 років проживав у державі, безпосередньо виборцями на 5 років.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Бурдяк В. І. Політична комунікація влади та опозиції в Болгарії: сучасна проєкція. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2018. Т. 6. С. 159-171.
2. Конституційне державне право зарубіжних країн Навч. посібник / В.М. Бесчасний, О.В. Філонов, В.М. Суботін, С.М. Пашков, За заг. ред. В.М. Бесчасного 2 ге вид. стер. К.: Знання, 2018. 467 с.
3. Конституційне право зарубіжних країн Гринюк Р.Ф. Захарченко М.А. Навч. посібник. Вид. 2 перероб. І доп. К.: Істина, 2019. 376 с.
1. Бурдяк В. І. Політична комунікація влади та опозиції в Болгарії: сучасна проєкція. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2018. Т. 6. С. 159-171.
2. Конституційне державне право зарубіжних країн Навч. посібник / В.М. Бесчасний, О.В. Філонов, В.М. Суботін, С.М. Пашков, За заг. ред. В.М. Бесчасного 2 ге вид. стер. К.: Знання, 2018. 467 с.
3. Конституційне право зарубіжних країн Гринюк Р.Ф. Захарченко М.А. Навч. посібник. Вид. 2 перероб. І доп. К.: Істина, 2019. 376 с.
4. Садовская О.Н. Политические партии современной Болгарии: конституционно-правовое регулирование политического плюрализма. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія “Право”. 2012. № 20. Частина 1. Том 1. С.190-193.
5. Садовская О.Н. Опыт Болгарии в реализации евроинтеграционной стратегии государства (политико-правовые аспекты). *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. №7\8. С. 40–43. http://pap.in.ua/8_2014/11.pdf
6. Садовська О.М. Діяльність парламентів як контрольних органів США та Болгарії (порівняльно-правовий аспект). *Правова держава*. 2012. №15. С.58-63. URL: http://liber.onu.edu.ua/pdf/prav_derz_15_2012.pdf.
7. Садовская О.Н. Трансформация конституционализма в Болгарии в XIX-XX веках: историко-правовой анализ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія “Право”. 2013.

№ 21. Частина 1. Том 1. С.161-165.

8. Садовська О.М. Виборче право і виборча система Республіки Болгарія: національна практика та європейські виклики. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Правознавство»*. 2012. Т.17. Вип. 1\2. С. 53-56.
9. Садовская О.Н. Путь Болгарии в ЕС: политико-правовые уроки для Украины. *Конституційно-правовий вимір розвитку правової системи України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції ім. Стрельцова Л.М., 25 жовтня 2013 р в ОНУ*. Одеса: Астропринт, 2013. С.138 -145. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5275/1/201-207.pdf>.
10. Садовская О.Н. Конституционно-правовой статус Президента Болгарской Республики. *Матеріали 71-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету ОНУ імені І.І.Мечникова (23-25 листоп. 2016 р., м.Одеса) / відп. ред.: О.О. Нігреєва*. Одеса: Астропринт, 2016. С. 59-63. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9043/1/59-62.pdf>.
11. Садовська О.М. Левенець А.В. Конституційний суд Республіки Болгарія: повноваження, функції та місце у системі розподілу влади. *Наукові записки. Серія: Право. Спецвипуск 2020*. С. 15-19. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/naukovi-chasopysy-pravo>

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ЗМІСТОВОГО МОДУЛЮ 2

1. Конституція США.
2. Більш про права. Поправки до Конституції США.
3. Вищі органи державної влади США.
4. Партії та партійна система США.
5. Судова влада США.
6. Американський федералізм (США).
7. Місьцеве самоврядування та управління в США.
8. Основний закон ФРН 1949 р.

9. Партії і вибори в ФРН.
10. Вищі органи державної влади ФРН.
11. Федералізм і самоврядування в ФРН.
12. Судова система ФРН.
13. Конституція Франції 1958 р.
14. Вибори і референдум Франції.
15. Вищі органи державної влади Франції.
16. Регіональне і місцеве управління та самоврядування Франції.
17. Судова влада Франції.
18. Конституція Великої Британії. Основи конституційного права Великої Британії.
19. Політичні партії та партійна система Великої Британії.
20. Вищі органи державної влади Великої Британії.
21. Судова влада Великої Британії.
22. Політико-територіальний устрій. Організація влади на місцях у Великій Британії.
23. Конституція Італії 1947 р.
24. Виборче право і система. Референдум Італії.
25. Вищі органи державної влади Італії.
26. Конституційний суд Італії.
27. Обласна автономія і місцеве самоврядування Італії.
28. Судова система Італії.
29. Федеральна Конституція Швейцарської Конфедерації 2000 р.
30. Партійна система і політичні партії Швейцарії.
31. Вищі органи державної влади Швейцарії.
32. Політико-територіальний устрій Швейцарії.
33. Місьцеве самоврядування Швейцарії.
34. Партійна система і характеристика політичних партій Франції.
35. Реформи політичної системи в Болгарії.
36. Реформа політичної системи у Польщі
37. Конституційний контроль у США.
38. Конституційний контроль в Японії.

39. Конституційний контроль в Італії.
40. Конституційний контроль в ФРН.
41. Конституційний контроль у Франції.
42. Парламент Польської Республіки.
43. Вищі представницькі органи в Болгарії.
44. Президент Польщі: порядок обрання, повноваження.
45. Президент Швейцарської конфедерації.
46. Президент Болгарії: порядок обрання, повноваження.
47. Уряд Великої Британії. Кабінет. Таємнича рада. Тіньовий кабінет.
48. Уряд та Канцлер ФРН.
49. Місцеве самоврядування в Республіці Польща.
50. Місцеве самоврядування у Швейцарії.

Змістовий модуль 3

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ОКРЕМИХ КРАЇН АЗІЇ ТА СХОДУ

Тема 18. Політичні інститути та конституційне право Індії.

Лекція (2 год.)

Конституція 1950 р. і її еволюція. Особливості порядку її зміни.

Виборча система. Активне і пасивне виборче право. Виборчі округи. Система розподілу мандатів. Порядок виборів членів обох палат парламенту.

Парламент. Повноваження, внутрішня організація і взаємовідносини його палат. Законодавчий процес.

Президент. Порядок його обрання і заміщення. Його юридичні і фактичні повноваження, політична роль, відповідальність.

Рада міністрів і кабінет, його юридична і фактична компетенція, акти, відповідальність. Роль прем'єр-міністра. Державний апарат.

Федералізм. Правове положення штатів і їхні взаємовідносини з федерацією.

Семинар (2 год.)

Розгляд теоретичних питань:

1. Конституція Індія 1950 р.
2. Конституційний розвиток Індії після звільнення від колоніальної залежності.
3. Система вищих органів державної влади Індії.
4. Територіальний устрій Індії.
5. Конституційні основи судової системи.
6. Система конституційного нагляду.

Завдання для самостійної роботи (2 години)

1. Політична система. Партийна система, загальнонаціональні і місцеві політичні партії.
2. Політична роль профспілок і соціально-економічних організацій капіталу.
3. Конституційний статус людини і громадянина, його особливості і гарантії.
4. Статус союзних територій. Політико-адміністративний устрій штатів і союзних територій.
5. Органи штатів, союзних територій і місцеве самоврядування.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Вивчення даної теми студенти мають розпочати із загальної характеристики Конституції Індії, яка була прийнята 1949 року та вступила в дію у 1950 році. Конституція Індії – найоб'ємніша конституція в світі. З урахуванням подальших змін вона включає 465 статей, 12 великих додатків, а також більше за 70 поправок. Одні поправки вносяться в текст конституції, змінюючи його, інші додаються до неї (є дуже просторові поправки, окремі з них близькі по об'єму до конституції США).

Також студенти мають розуміти особливість Конституції, яка полягає в тому, що вона містить різні по значущості і мірі гарантованості норми, що відносяться не тільки до конституційного, але і до деяких інших галузей права. Окремі положення конституції можуть показатися неістотними (наприклад, один з керівних принципів політики держави: запобігати забою корів і телят), хоч в специфічних умовах Індії, з урахуванням вірувань населення, вони придбавають важливе

значення. Конституція зайво деталізована, але її основний зміст відноситься до найважливіших сторін і державного суспільного устрій, правового статусу особистості.

У доктрині і практиці Верховного суду Індії конституція розглядається як документ, що складається з двох частин, різних по своєму значенню (ці частини структурно не відособлені, вони виділяються аналітично). Це «основні риси (властивості) конституції», які вважаються незмінними (сюди відносяться, зокрема, норми про основні права громадян і керівні принципи політики держави), а також інші положення конституції, які змінюються у встановленому порядку. Теорія незмінних основних рис і структури конституції дозволяє пристосовувати її до нових умов при збереженні її «каркаса», принципів положень.

За формою правління Індія – парламентська федеративна республіка у складі Співдружності. Глава держави – президент Пратіба Де-вісінгх Патіл (з 25 липня 2007 р.). Офіційними мовами є хінді і англійська.

В адміністративному відношенні республіка поділяється на 27 рівноправних штатів та 7 союзних територій. Адміністративний поділ країни враховує етнічну приналежність людей: штати створені за етнічною ознакою, місцеві мови в них також є офіційними. Кожним штатом керує губернатор, якого призначає президент. Штати Індії: Андхра-Прадеш; Аруначал-Прадеш; Ассам; Біхар; Гоа; Гуджарат; Джарханд; Джамму і Кашмір; Західна Бенгалія; Карнатака; Керала; Мадхья-Прадеш; Маніпур; Махараштра; Мегхалая; Мизорам; Нагаланд; Пенджаб; Раджастан; Сикким; Тамилнад; Трипура; Уттаранчал; Уттаракханд; Орисса; Чхаттисгарх; Уттар-Прадеш; Харьяна; Химачал-Прадеш. Союзні території (невеликі адміністративні одиниці, які керуються центральним урядом): Андаманські і Нікобарські острови, Дадра і Нагар Хавелі; колишні португальські колонії Даман і Діу, Лакшадвип, Національний столичний округ Делі, Пондишери (Путтуччери), Чандигарх.

Законодавча влада належить президенту і парламенту, що складається з двох палат: Ради штатів та Народної палати. Термін повноважень парламенту – п'ять

років. Виконавча влада в Індії належить президенту і уряду, що формується парламентською більшістю, і несе відповідальність перед Народною палатою.

Індійське суспільство ще й досі негласно поділяється на касти, що зумовлює статус і заняття людини з дня її народження. Кастова система засуджена і заборонена державою, але освячена релігією індуїзму, яка регулює сімейне життя і суспільні відносини. Понад 4/5 населення – індуїсти, мусульман тільки 11 %. Незважаючи на всі відмінності, загальні культурні риси і усвідомлення спільності історичної спадщини об'єднують мешканців Індії в одне ціле. Індійська цивілізація нараховує понад 5 тис. років, її матеріальні пам'ятки – храми, мавзолеї, мечеті, палаци, форти, зустрічаються повсюди, багато з них відомі в усьому світі.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Атоян О. Особливості індуської правосвідомості в контексті сучасного правового простору. *Порівняльне правознавство*. 2012. №3-4. С.130-145.
2. Басу Д.Д. Основы конституционного права Индии. М.: Прогресс, 1986.
3. Гречко І. В. Особливості проведення виборів глави держави на прикладі таких країн, як ОАЕ, Ізраїль, Італія, Індія та Єгипет. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Юридичні науки. 2018. № 10(50), 4 т. С. 27-31.
4. Конституционное право зарубежных стран: Учебник / Под общ. ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо, Л.М. Энтина, — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Юр.Норма, НИЦ ИНФРА-М, 2016. — 976 с.
5. Корчевна Л. О. Специфічні особливості індуїстського права. *Правова держава*. 2015. №20. С.16-21. URL: http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/pdf/prav_derz-20.pdf.
6. Правовые системы стран мира: Энциклопедический справочник. 3-е изд., перераб. и доп. (отв. ред. А.Я. Сухарев.). М: НОРМА, 2003 г.

Тема 19. Політичні інститути та конституційне право Японії.

Лекція (2 год.)

Конституція 1947 р., її характеристика.

Виборча система. Активне і пасивне виборче право. Виборчі округи. Система розподілу мандатів. Порядок виборів членів обох палат парламенту.

Парламент. Повноваження, внутрішня організація і взаємовідносини палат. Законодавчий процес.

Монарх. Його юридичні і фактичні повноваження, політична роль. Порядок тронаслідування.

Кабінет, порядок його формування, повноваження, акти, відповідальність. Роль прем'єр-міністра. Державний апарат.

Семінар (2 год.)

Розгляд теоретичних питань:

1. Основи конституційного ладу Японії.
2. Парламент Японії: повноваження, внутрішня організація і взаємовідносини палат.
3. Монарх, його юридичні і фактичні повноваження, політична роль.
4. Політико-адміністративний устрій та місцеве самоврядування Японії.
5. Конституційні основи судової системи. Система конституційного нагляду Японії.

Завдання для самостійної роботи (2 години)

1. Політична система. Партийна система, політичні партії і їхній конституційно-правовий статус.
2. Політична роль профспілок і соціально-економічних організацій капіталу. Найбільше значимі засоби масової інформації.
3. Конституційний статус людини і громадянина і його гарантії.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

В результаті вивчення даної теми студенти повинні знати зміст японського конституціоналізму та парламентаризму; особливості політичного розвитку державності в ХХ-ХХІ столітті; характерні риси партійно-політичної системи,

статусу особистості; фактори (умови) демократизації і демілітаризації держави і суспільства після 1945 р.

Також вони мають аналізувати Конституцію Японії; критично оцінювати законодавство і правозастосовчу практику; володіти понятійним апаратом але темі; навичками аналізу конституційно-правових та політичних інститутів Японії.

Чинна Конституція Японії, розроблена після Другої світової війни, - це другий в історії країни конституційний документ. Перша Конституція була прийнята в 1889 р. Ця був символічні конституційний документ, який носив яскраво виражений консервативний, мілітаристський характер, закріплюючи широкі повноваження імператора в сфері здійснення державної влади, а також мілітаристсько-бюрократичну систему. Його дія була припинена після окупації країни союзниками. Основою післявоєнного перебудови державного і суспільного систем була Потсдамська декларація 1945, підписана США, СРСР, Великобританією, Китаєм і визначила демілітаризацію Японії, демобілізацію її збройних сил, покарання всіх військових злочинців в якості ключових напрямків політики союзних держав щодо «Країни висхідного сонця».

Японія – конституційна парламентарна монархія, де влада імператора зведена до мінімуму, він залишився лише символом нації. Вищим же і єдиним законодавчим органом проголошений парламент.

Уряд формується при вирішальній ролі парламенту і несе перед ним відповідальність. Японія проголошується унітарною державою з широкою місцевою автономією адміністративно-територіальних одиниць.

Конституція містить досить широкий перелік прав і свобод. Перш за все слід сказати, що Конституція скасувала привілейовані стани, проголосивши принцип рівності (рівність усіх перед законом, а також неприпустимість будь-якої дискримінації). Вельми цікавим є закріплення положення про те, що будь-які нагороди діють тільки при житті даної особи. Конституцією встановлюється рівноправність статей, детально регулюються питання шлюбу, який повинен полягати тільки на підставі взаємної згоди сторін.

Органом конституційного контролю є Верховний суд, якому, як і в США, належить право остаточного рішення з питання про неконституційність нормативного акту. Однак в Японії подається спеціальний позов про неконституційність акта до суду першої інстанції і справу по ієрархії може бути доведено до Верховного суду.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Анисимцев Н. В. Правовая система Японии: краткий обзор. *Юридический мир*. 2003. № 6.
2. Железняк О.Н. Судебная система Японии. *Право и политика*. 2004. № 4.
3. Кириченко В. Є. Пенітенціарний досвід Японії – історико-правовий дискурс. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 4(6). С.6-15.
4. Конституционное право зарубежных стран: Учебник / Под общ. ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо, Л.М. Энтина, — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Юр.Норма, НИЦ ИНФРА-М, 2016. — 976 с.
5. Мхітарян А. М. Теоретико-правові основи розвитку інформаційного суспільства у Японії. *Правова держава*. 2020. №39. С.10-17
6. Пархоменко-Куцевіл О. І. Формування антикорупційних інституцій в Японії та Південній Кореї: досвід для України. *Приватне та публічне право*. 2019. №1. С.85-90.
7. Тонами К. Местное самоуправление в Японии. *Вестник Московского университета*. 1998, №5.
8. Тунтула А.С., Виноградова А.А. Сравнительный анализ конституционных основ ведущих стран мира в части полномочий Президента страны и иных органов по обеспечению, соблюдению и восстановлению правового статуса различных видов социосубъектов. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 68. С.165-174.

Тема 20. Політичні інститути та конституційне право Китайської Народної Республіки.

Лекція (2 год.)

Політична система. Комуністична партія Китаю і її положення в політичній системі; демократичні партії, і їхня специфіка. Народна політична консультативна рада Китаю. Профспілки й інші масові організації. Засоби масової інформації.

Виборча система. Активне і пасивне виборче право. Принципи представництва і виборчі одиниці. Порядок виборів депутатів, включаючи систему розподілу мандатів. Порядок відкликання депутатів.

Всеитайські збори народних представників, повноваження, організація і процедура, включаючи законодавчий процес.

Постійний комітет Всеитайських зборів народних представників. Порядок його формування, повноваження, порядок роботи. Центральна військова рада.

Голова КНР. Порядок обрання, повноваження, відповідальність.

Державна рада. Порядок формування, повноваження, відповідальність. Відомства та їхній статус.

Конституційні основи систем суду і прокуратури.

Завдання для самостійної роботи (4 години):

1. Конституційний розвиток після перемоги революції в 1949 р., її характеристика.
2. Конституційний статус людини і громадянина, його гарантії і реалізація.
3. Районна національна автономія. Політико-адміністративний устрій території.
4. Місцеві збори народних представників, їхні постійні комітети і місцеві народні уряди. Порядок формування, повноваження, взаємовідносини, відповідальність.
5. Особливості статусу органів самоврядування районів національної автономії. Органи суспільного самоврядування на місцях.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Вивчення питань даної теми слід розпочати із загальної характеристики Конституції КНР, яка була прийнята 4 грудня 1982 року. Вона складається з 138 статей, об'єднаних у чотири глави. Студенти мають розуміти такі її основні риси:

1. Це Конституція соціалістичного типу, в її основу покладено марксистсько-ленінські ідеї. Тому офіційною ідеологією КНР є соціалістична ідеологія, а держава розвиває соціалістичне просвітництво. У повсякденному пропаганді акцент все частіше робиться на китайський патріотизм.

2. Декларується належність влади народу, КНР проголошується соціалістичною державою демократичної диктатури народу.

3. Встановлення особливого місця в економічній системі і привілейованого режиму для державної власності, що становить найважливішу основу китайського соціалістичного суспільного ладу. В той же час допускаються інші форми власності, включаючи приватну, якщо вони служать цілям соціалістичного будівництва.

4. На сучасному етапі взято курс на здійснення радикальних соціально-економічних реформ, що позначаються в КНР як політика "соціалістичної модернізації". Тому в 1990-е рр. з'явилися конституційні положення про завдання будівництва соціалістичної ринкової економіки і соціалістичної правової держави.

5. Конституція встановлює унітарну форму державного устрою. Однак допускаються і досить широко використовуються різні форми адміністративної автономії (автономний район, автономний округ, автономний повіт). Це має принципове значення, так як КНР – багатонаціональна (поліетнічна) держава, хоча переважна більшість у структурі населення – етнічні китайці.

6. Конституція виходить з соціалістичної доктрини прав і обов'язків громадянина. Права і свободи підпорядковані цілям та завданням соціалістичного будівництва. У 2004 р. його текст був доповнений загальним визначенням, відповідно до якого "держава дотримується і гарантує права людини».

Вивчаючи форму державного правління та територіального устрою КНР, студенти мають враховувати, що Китай, згідно з конституцією, є соціалістичною державою з проголошеним верховенством робочих, яких представляє Комуністична партія, в союзі з селянами. Політичний устрій Китаю коротко можна

охарактеризувати як соціалізм з національною специфікою. Вся влада належить народу, який здійснює її через Всекитайські Збори Народних Представників (ВЗНП) і місцеві представницькі органи різних рівнів. Незважаючи на те що політичному ладу в Китаї в даний час притаманні всі зовнішні атрибути демократії, голос Комуністичної партії має вирішальне значення при прийнятті будь-якого значимого рішення.

Демократично обраними представницькими органами є збори народних представників, що обираються на всіх рівнях адміністративного поділу країни, від волосних і повітових до міських. У Китаї крім Компартії працюють ще вісім невеликих партій, які не зважають на опозиційними. Найбільша з них – демократична партія, нараховує приблизно 130 тисяч чоловік. Для вироблення узгодженої позиції партій з ключових питань економічного і політичного життя створений Народна політична консультативна рада. Третім стовпом політичного ладу Китаю служить система національних утворень (автономних районів, округів, повітів), які є гарантією дотримання прав малих народів і національностей.

Голова КНР керує соціалістичною державою демократичної диктатури народу, як написано в Конституції країни, іноді його в зарубіжній пресі називають президентом Китаю. Всекитайські збори народних представників – це вищий рівень китайського "парламенту". Уряд в Китаї називається Державна Рада КНР, який в регіонах представляють місцеві народні уряду. Центральна Військова Рада керує армією, озброєною поліцією і народним ополченням. У країні є всі інститути, необхідні для функціонування сучасної держави, тільки з урахуванням політичного ладу Китаю вони мають назви з соціалістичним відтінком, наприклад народний суд, народний прокурор, народна поліція.

Розглядаючи питання щодо територіального устрою Китаю, студенти мають розуміти особливості її унітарності та адміністративних автономій.

Адміністративно-територіальний устрій країни включає три рівні:

- Верхній – провінції, автономні райони, міста центрального підпорядкування;
- Середній – повіти, автономні повіти і автономні округи (їх 30), міста;
- Нижній – волості, національні волості, селища, міські райони.

Автономні райони – вища форма автономії – утворені в місцях компактного проживання найбільших народів і знаходяться на одному рівні з провінціями. В даний час в Китаї п'ять автономних районів: Внутрішня Монголія, Сінцзян-Уйгурський, Тибетський, Нінся-Хуейський, Гуансі-Чжуанський.

Крім того, в Китаї створені дві спеціальні адміністративні райони (вищий рівень автономії, включаючи окреме членство в СОТ і ряді міжнародних організацій) – Сянган (Гонконг) і Аоминь (Макао). Тобто це не національні, а політико-економічні автономії.

Спеціальні адміністративні райони – порівняно недавні територіальні придбання КНР. Гонконг, взятий в 1898 р в оренду на 99 років, до 1997 р. належав Великобританії, після чого був переданий (повернутий) Китаю згідно з договором і отримав вищий рівень політичної та економічної автономії в складі Китаю (за принципом, проголошеним Ден Сяопіном: одна країна – дві системи). У 1999 р Португалія повернула Китаю Аоминь (Макао), який отримав той же статус, що і Сянган (Гонконг).

Офіційно однією з 23 провінцій Китаю вважається Тайвань, але фактично він є незалежною державою і поки не бажає об'єднання з Китаєм. Проте влада КНР сподіваються приєднати Тайвань в майбутньому (можливо, він теж отримає статус спеціального адміністративного району).

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Герасимчук Г. В., Лі Іму. Реформування економіки Китаю: етапи, результати, перспективи. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2018 (15). С.124-135.
2. Закоморна К. Конституційно-правові засади самоврядування (місцевої автономії) в КНР. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №3. С.183-187.
3. Осавелюк А.М. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие. М.: ЮНИТИ ДИНА, 2018. 511 с.
4. Конституционное право зарубежных стран: учебник для студентов вузов / под ред. В.О. Лучина, Г.А. Васильева, А.С. Прудникова, 2-е изд. перераб. и доп.

- М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2017. 727 с.
5. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / Н.В. Мішина, В.О. Міхальов, В.О. Куранін та ін. ; за ред. Н.В. Мішиної, В.О. Міхальова. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 644 с.
 6. Конституционное право зарубежных стран: Учебник / Под общ. ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо, Л.М. Энтина, — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Юр.Норма, НИЦ ИНФРА-М, 2016. — 976 с.
 7. Мельник С. Адміністрування національної безпеки й оборони органами військового управління у державах Азії (на прикладі Японії, Китаю, Південної Кореї). *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Випуск 2 (18). С.55-60.
 8. Садовська О. М. Принципи невідчужуваності та непорушності прав та свобод людини в умовах надзвичайного стану. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та в світі. Треті юридичні читання: матеріали ювілейної всеукраїнської дистанц. Конференції 10 квітня 2020 року* / За заг. ред. Л.О. Корчєвної, О.А. Чувакова. О.: Фенікс, 2020. С.94-99. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/29224/1/94-99.pdf>.
 9. Терещук Г. Зарубіжна практика забезпечення принципу транспарентності в діяльності публічної адміністрації. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. №3 (19). С.65-70.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ЗМІСТОВОГО МОДУЛЮ 3

1. Конституція КНР 1982 р.
2. Політична система КНР.
3. Виборча система КНР.
4. Система державних органів КНР.
5. Органи суду і прокуратури КНР.
6. Національно-державний устрій КНР.
7. Адміністративно-територіальний поділ КНР.
8. Конституція Японії 1947 р.
9. Вищі органи державної влади Японії.

10. Парламент Японії: порядок формування, структура, повноваження.
11. Судова влада Японії.
12. Місцеве самоврядування і управління Японії.
13. Конституційний контроль в Японії.
14. Індія за Конституцією 1950 р.
15. Система вищих органів державної влади Індії.
16. Парламент Індії: порядок формування, структура, повноваження.
17. Територіальний устрій Індії.
18. Правовий статус людини та громадянина в Індії.
19. Органи штатів, союзних територій і місцеве самоврядування в Індії.
20. Конституційні основи судової системи Індії. Система конституційного нагляду.

**ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУМПИТУ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«КОНСТИТУЦІЙНЕ (ДЕРЖАВНЕ) ПРАВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН»**

1. Предмет, метод та система конституційного права зарубіжних країн.
2. Джерела конституційного права зарубіжних країн.
3. Конституційно-правові норми: поняття, структура, класифікація.
4. Конституційно-правові відношення: поняття, особливості, види.
5. Поняття, сутність і принципи конституцій зарубіжних країн.
6. Юридичні властивості конституцій зарубіжних країн.
7. Види, форма і структура конституцій.
8. Порядок прийняття і зміни конституції.
9. Особливості конституцій зарубіжних країн.
10. Конституційний контроль, його сутність, характеристика та основні моделі.
11. Види та форми конституційного контролю.
12. Конституційний контроль у США.
13. Конституційний контроль в Японії.
14. Конституційний контроль в Італії.
15. Конституційний контроль в ФРН.
16. Конституційний контроль у Франції.
17. Суттєвість та загальна характеристика прав і свобод в зарубіжних країнах.
18. Особисті та громадянські права, свободи і обов'язки в зарубіжних країнах.
19. Політичні права, свободи і обов'язки громадян.
20. Соціально-економічні і культурні права, свободи і обов'язки громадян.
21. Конституційно-правовий статус політичних інститутів.
22. Партийна система: поняття, сутність та види.
23. Політичні партії зарубіжних країн. Класифікація політичних партій.
Організаційна структура політичних партій.
24. Партийна система і характеристика політичних партій США.
25. Партийна система і характеристика політичних партій Великої Британії.
26. Партийна система і характеристика політичних партій Франції.

- 27.Партійна система і характеристика політичних партій Італії.
- 28.Партійна система і характеристика політичних партій ФРН.
- 29.Партійна система і характеристика політичних партій в Болгарії.
- 30.Партійна система і характеристика політичних партій у Польщі
- 31.Політична система Китайської Народної Республіки.
- 32.Партійна система і характеристика політичних партій Швейцарії.
- 33.Партійна система і характеристика політичних партій Японії.
- 34.Громадянство. Подвійне громадянство. Апатриди.
- 35.Гарантії прав та свобод людини.
- 36.Режим іноземців. Притулок та висилка з країни.
- 37.Національні відносини та їх конституційне забезпечення.
- 38.Громадянство: способи прийняття, зміни та припинення.
- 39.Форма правління та державний лад, їх співвідношення у зарубіжних країнах.
- 40.Суспільний лад: його конституційні основи.
- 41.Республіканська форма правління та її види.
- 42.Монархія, її ознаки та види.
- 43.Інститут омбудсмена в зарубіжних країнах.
- 44.Президентська республіка та її ознаки.
- 45.Напівпрезидентська республіка та її ознаки.
- 46.Парламентська республіка та її ознаки.
- 47.Політичний режим: поняття, види.
- 48.Демократичний режим та його ознаки.
- 49.Авторитарний режим та його види. Фашистський та нацистський режими.
- 50.Теократичний режим.
- 51.Унітарна держава, її ознаки.
- 52.Федерація в зарубіжних країнах та її ознаки.
- 53.Федерація США.
- 54.Федерація ФРН.
- 55.Федерація Індії.
- 56.Федерація Швейцарії.

57. Автономія в зарубіжних країнах, загальні ознаки.
58. Автономія в Італії.
59. Положення кантонів у Швейцарії.
60. Виборче право в зарубіжних країнах. Принципи виборчого права.
61. Організація та проведення виборів в зарубіжних країнах.
62. Мажоритарна виборча система та її ознаки.
63. Пропорційна виборча система і її характеристики.
64. Нетипові види виборчих систем: змішана, єдиного передаваемого голосу, єдиного непередаваемого голосу, преференцій, кумулятивного голосу.
65. Референдум в зарубіжних країнах. Види референдумів.
66. Порядок формування палат зарубіжного парламенту. Двопалатний парламент. Співвідношення верхньої та нижньої палат.
67. Внутрішня структура палат зарубіжного парламенту.
68. Законодавчий процес в зарубіжному парламенті.
69. Форми контролю зарубіжного парламенту.
70. Правовий статус депутату парламенту, імунітет.
71. Федеральні збори у Швейцарії.
72. Парламент Італії.
73. Парламент Франції: порядок формування, структура, повноваження.
74. Конгрес США: порядок формування, структура, повноваження.
75. Парламент Великої Британії: порядок формування, структура, повноваження.
76. Парламент ФРН: порядок формування, структура, повноваження.
77. Парламент Індії: порядок формування, структура, повноваження.
78. Парламент Японії: порядок формування, структура, повноваження.
79. Парламент Польської Республіки.
80. Вищі представницькі органи в Болгарії.
81. Державні органи виконавчої влади у Франції.
82. Вищі органи державної влади в Китайській Народній Республіці.
83. Судова влада в зарубіжних країнах.
84. Адміністративна юстиція в зарубіжних країнах.

85. Президент Італійської Республіки.
86. Президент Франції: порядок обрання, повноваження.
87. Президент США: порядок обрання, повноваження.
88. Президент Польщі: порядок обрання, повноваження.
89. Президент Швейцарської конфедерації.
90. Президент Болгарії: порядок обрання, повноваження.
91. Уряди зарубіжних країн. Порядок формування при різноманітних формах правління.
92. Уряд Великої Британії. Кабінет. Таємнича рада. Тіньовий кабінет.
93. Уряд та Канцлер ФРН.
94. Місцеве самоврядування в Італії.
95. Муніципальна система США.
96. Муніципальна система Великої Британії.
97. Місцеве самоврядування в Республіці Польща.
98. Місцеві органи державної влади у Франції.
99. Місцеве самоврядування у Швейцарії.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДжЕРЕЛ ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ

1. Автономов А.С. Азбука лоббирования. М.: Права человека, 2004.
2. Алебастрова И. А. Основы американского конституционализма. М.: Юриспруденция, 2001. 160 с.
3. Анисимцев Н. В. Правовая система Японии: краткий обзор. *Юридический мир*. 2003. №6.
4. Атоян О. Особливості індуської правосвідомості в контексті сучасного правового простору. *Порівняльне правознавство*. 2012. №3-4. С.130-145.
5. Басу Д.Д. Основы конституционного права Индии. М.: Прогресс, 1986.
6. Батанова Н. М. Парадигма політичного права: доктринальні та праксеологічні аспекти. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса, Сер.: Політичні науки*. 2019. №4. С. 5-10.
7. Білоскурська О. В. Конституційна доктрина в системі сучасних джерел конституційного права. *Часопис Київського університету права*. 2019. №3. С. 69-73.
8. Боботов С.В. Конституционная юстиция (сравнительный анализ). М., 1994. 127 с.
9. Богданова С.Д. Конституційно-правова взаємодія Конгресу та Верховного Суду США. *Часопис Київського університету права*. 2018. №4. С. 106-110.
10. Бруслик О. Ю. Конституційно-правова трансформація британської монархії в новітню епоху Єлизавети II. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С.254-265.
11. Бруслик О. Ю. Сучасний стан британського парламентаризму. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2015. Випуск 30. С.155-166.
12. Булошников М. Я., Галкин В. М., Марышева Н. И. и др. Парламент и президент: опыт зарубежных стран. М., 1995.

- 13.Бурдяк В. І. Політична комунікація влади та опозиції в Болгарії: сучасна проєкція. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2018. Т. 6. С. 159-171.
- 14.Вільд К. Швейцарія – Україна: актуальний погляд на старі зв'язки. *Україна дипломатична*. 2020. Вип. 21. С. 463-473.
- 15.Воєвода М., Колодяжна В. Нормативно-правове регулювання права притулку у Великобританії. *Історико-правовий часопис*. 2018. №1 (11). С.38-43.
- 16.Войчук А. Ю. Особливості інституту президентства за парламентарної форми республіканського правління. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 133. С. 225-228.
- 17.Герасимчук Г. В., Лі Іму. Реформування економіки Китаю: етапи, результати, перспективи. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2018. № 15. С.124-135.
- 18.Головко О. М. Природно-правова теорія і конституційне будівництво в США. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія «ПРАВО»*. 2016. Випуск 22. С. 16-20. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/8494/8006>.
- 19.Гречко І. В. Особливості проведення виборів глави держави на прикладі таких країн, як ОАЕ, Ізраїль, Італія, Індія та Єгипет. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Юридичні науки*. 2018. № 10(50), 4 т. С. 27-31.
- 20.Гудзь Л. В. Польська та українська моделі децентралізації: порівняльний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Випуск 29. С.91-96. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/15609/14920>.
- 21.Гудзь Л.В., Гудзь Т.І. Принцип загального виборчого права: міжнародні стандарти та перспективи законодавчої реалізації в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Випуск 30. С. 30-39. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/16370/15416>.

22. Гузій А.А. Конституційний контроль у зарубіжних країнах. *Міжнародний Науковий журнал «Інтернаука»*. № 8(48), 2 т., 2018. С.12-15.
23. Гусяк М. П. Статутне право Італії: історико-правові традиції та сучасний стан. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 1. С. 76-86.
24. Дахова І. Відповідальність уряду як елемент його конституційно-правового статусу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2016. №20. С. 55-58. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/5829/5368>.
25. Добош З. А. Конституційно-правовий статус судової влади в США: історико-правові аспекти. *Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2019. Випуск 6. №21. С.254-263.
26. Добош З. Конституційний контроль Верховного суду США: види правотворчості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2019. Випуск 6. №22. С.34-40.
27. Железняк О.Н. Судебная система Японии. *Право и политика*. 2004. № 4.
28. Заикина Н.В. Нация-государство как политико-правовой институт. *Философия права*. 2003. № 1.
29. Закоморна К. Конституційно-правові засади самоврядування (місцевої автономії) в КНР. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №3. С.183-187.
30. Залесни Я. Конституційна скарга в Польщі: модель, доктринальне тлумачення та проблеми застосування. *Право України*. 2018. № 12. С. 25-38. 48.
31. Зарубежное избирательное право: Учеб. пособие. М.: НОРМА, 2003. 288 с.
32. Зозуля О.І. Конституційно-правовий статус парламентських комітетів в Україні: монографія. Харків: Майдан, 2019. 620 с.
33. Зубенко Г. В. Форми парламентської відповідальності члена уряду: порівняльно-правовий аспект. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2019. Випуск 27. С.49-54. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/13107/13432>.

- 34.Иванов О. Б. Право законодательной инициативы президента в зарубежных постсоциалистических государствах. *Право и политика*. 2002. № 7.
- 35.Иванова В. С. Институт импичмента и правовой статус Президента США. *Конституционное и муниципальное право*. 2004. № 1.
- 36.Иванцова З. А. Розвиток комунального (общинного) самоврядування у ФРН до ХХ століття. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 14. С. 74-81.
- 37.Избирательный кодекс. Французкая республика: Конституция и законодательные акты. М.: Прогресс, 1989. С.74-149.
- 38.Исаев М.А. Основные формы конституционного контроля в странах Скандинавии. *Государство и право*. 2003. № 12.
- 39.Кириченко В. Є. Пенітенціарний досвід Японії – історико-правовий дискурс. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 4(6). С.6-15.
- 40.Кириченко В.М., Соколенко Ю.М. Класифікація референдумів у конституціях України та держав континентальної Європи: порівняльно-правовий аналіз. *Альманах міжнародного права*. 2020. Випуск 23. С.11-20. URL: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v23/4.pdf>.
- 41.Ковальчук Е. О. Особенности функционирования местного самоуправления в Италии в условиях децентрализации. *Треті економіко-правові студії: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, присвяченої 155-річчю Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова*. О.: Фенікс. 2020. С.31-34.
- 42.Ковтун В. І. Щодо деяких аспектів соціальних прав: італійський досвід. *Форум права*. 2016. №1. С.105-109.
- 43.Осавелюк А.М. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие. М.: ЮНИТИ ДИНА, 2018. 511 с.
- 44.Конституционное право зарубежных стран: учебник для студентов вузов / под ред. В.О. Лучина, Г.А. Васильева, А.С. Прудникова, 2-е изд. перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2017. 727 с.

45. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для вузов / Под общ. ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо и Л.М. Энтина. М.; Норма, 2016. 976 с.
46. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Учебник для вузов. Общая часть. 4-е изд. доп. и перераб./ Рук. авт. колл. и отв. ред. Б.А. Страшун. М.: Инфра-Норма, 2010. 896 с. - URL: <https://znanium.com/read?id=158577>
47. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Учебник для вузов. Особенная часть. 2-е изд. / Рук. авт. колл. и отв. ред. Б.А. Страшун. М.: Норма, 2006. 859 с.
48. Конституційне державне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.М. Бесчасний, О.В. Філонов, В.М. Суботін, С.М. Пашков, За заг. ред. В.М. Бесчасного 2 ге вид. стер. К.: Знання, 2018. 467 с.
49. Конституційне законодавство зарубіжних країн: Хрестоматія: Навч. Посібник / Упоряд. В.О. Ріялка, К.О. Закоморна. К.: Юринком Інтер, 2007. 384 с.
50. Конституційне право зарубіжних країн / Гринюк Р.Ф. Захарченко М.А. Навч. посібник. Вид. 2 перероб. І доп. К.: Істина, 2019. 376 с.
51. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / Н.В. Мішина, В.О. Міхальов, В.О. Куранін та ін. ; за ред. Н.В. Мішиної, В.О. Міхальова. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 644 с.
52. Конохова И.А. Федерализм и система государственной власти в современной Швейцарии. *Право и власть*. 2002. № 2.
53. Корчевна Л. О. Специфічні особливості індуїстського права. *Правова держава*. 2015. №20. С.16-21. URL: http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/pdf/prav_derz-20.pdf.
54. Косілова О. І., Солодовнікова Х. К. Основні права та свободи: новий підхід до дослідження на підставі порівняльного аналізу законодавства ФРН та України. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 69. С. 117-124.
55. Костицька І. Юридична відповідальність депутата парламенту як прояв відповідальності держави перед народом і людиною. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020.

Випуск 29. С.113-119. URL:
<https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/15768/14923>.

56. Лапшина И.К. Американские партии, президент и конгресс в условиях правления (теоретические аспекты взаимодействия). *Актуальные проблемы политики и права: Межвузовский сборник научных статей*. Пенза, 2003. Вып. 6.
57. Лещенко Р. М., Заїка А. В. Взаємовідносини держави та громадянського суспільства у Великобританії: досвід для України. *Форум права*. 2018. №3. С.48-55.
58. Макаров М. Основоположні принципи інституту громадянства: jus soli та jus sanguinis. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Випуск 29. С. 120-126. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/15590/14924>.
59. Мальцева К.К., Рудов В. С. Сравнительный анализ конституции Украины и США. *Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 76-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук (22-24 квітня 2020 р., м. Одеса) / ред.кол.; відп. ред. А. В. Смітюх. О.: Фенікс, 2020. С. 113-115.*
60. Маринов А. В. Конституційно-правові принципи статусу територіальних колективів у Франції. *Форум права*. 2018. №1. С.73-80.
61. Мацканюк В.А., Новиков О.В. Особливості непрямих президентських виборів США. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С.624-627.
62. Мачуев Е. Демократия, авторитаризм, тоталитаризм – устарела ли эта триада в учении о формах правления? *Российский конституционализм: политический режим в региональном контексте: Межрегиональный семинар (Великий Новгород, март 2000 г.): Сборник докладов*. М., 2000.
63. Машталів Х. В. Судова система Італійської республіки: політико-правовий аналіз. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Випуск 2 (11). С. 30-33.

64. Медушевский А., Острогорский М.Я. Демократия и политические партии. *Конституционное право: восточноевропейское обозрение*. 1997. №3(20), 4(21).
65. Меленчук Т. М. Особливості виборів президента в США. *Треті економіко-правові студії: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, присвяченої 155-річчю Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова*. Одеса: Фенікс. 2020. С.57-60.
66. Мельник С. Адміністрування національної безпеки й оборони органами військового управління у державах Азії (на прикладі Японії, Китаю, Південної Кореї). *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Випуск 2 (18). С.55-60.
67. Мерзляков Н.С. Политические партии и конституции в африканских странах социалистической ориентации. *Партия и государство в странах социалистической ориентации: Сборник статей*. М., 1973.
68. Прудентов Р. В. Метод правового регулювання: вопросы теории и конституционного права: монография. Москва: Статут, 2019.
69. Мхітарян А. М. Теоретико-правові основи розвитку інформаційного суспільства у Японії. *Правова держава*. 2020. №39. С.10-17. URL: http://liber.onu.edu.ua/pdf/pravova_derzh39.pdf.
70. Николаев А. Разделение властей в условиях парламентской формы правления. *Право и жизнь*. 2001. №33.
71. Овсепян Ж.И. Судебный конституционный контроль в зарубежных странах. *Правовая защита конституций*. Ростов-на-Дону, 2002.
72. Павлюх О. А. Роль президента як глави держави в організації державної влади: Україна і світ. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 3–4 (12–13). С.28-34.
73. Пак Н. Т. Централізація і децентралізація влади в Україні: сучасні виклики. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск 38-1. С.132-139.

- 74.Пархоменко-Куцевіл О. І. Формування антикорупційних інституцій в Японії та Південній Кореї: досвід для України. *Приватне та публічне право*. 2019. №1. С.85-90.
- 75.Паска О. Становлення та розвиток інституту президентства у посткомуністичній Грузії. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 3 (48). ч. 1. С.95-101.
- 76.Підбережник Н. Зарубіжний досвід публічного управління етнополітичними процесами. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Випуск 2 (33). С.34-41.
- 77.Правовые системы стран мира: Энциклопедический справочник. 3-е изд., перераб. и доп. (отв. ред. А.Я. Сухарев.). М: НОРМА, 2003.
- 78.Прієшкіна О. В. Розвиток місцевого самоврядування Франції. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та в світі. Треті юридичні читання: матеріали ювілейної всеукраїнської дистанц. Конференції 10 квітня 2020 року) / За заг. ред. Л.О. Корчєвної, О.А. Чувакова. О.: Фенікс, 2020. С.38-42.*
- 79.Прокопчук А. П. Конституційна модель ФРН: плюси та мінуси федералізму. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та в світі. Треті юридичні читання: матеріали ювілейної всеукраїнської дистанц. Конференції 10 квітня 2020 року) / За заг. ред. Л.О. Корчєвної, О.А. Чувакова. О.: Фенікс, 2020. С. 43-47.*
- 80.Ромашкін С. В. Забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина під час проведення НСРД (розділ в кол. мон.). *Імплементация міжнародних стандартів у сфері дотримання і захисту прав людини в правову систему України : кол. моногр. / за ред. д.ю.н., проф. Корчєвної Л.О., к.ю.н., доц. Кузнєцової З.В. О.: Фенікс, 2017. С.147-165.*
81. Ромашкін С. В. Роль суду у сфері охорони прав на недоторканність житла. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції. Перші юридичні*

- читання: Матеріали всеукраїнської дистанційної конференції, присвяченої 20-річчю створення економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (25 квітня 2018 року, м. Одеса). О.: Фенікс, 2018. С. 56-59.
82. Ромашкін С. В. Проблеми реалізації права на справедливий судовий розгляд. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Другі юридичні читання: матеріали Всеукраїнської дистанційної наукової конференції* (26 квітня 2019 року, м. Одеса) / За заг.ред. Л. О. Корчової, І. А. Дришлюка; уклад. А. В. Левенець, О. В. Нарожна. Одеса: Фенікс, 2019. С. 71-74.
83. Руденко В. Конституционные модели референдума в странах Европейского Союза, Швейцарии и России. *Конституционное право: Восточноевропейское обозрение*. 2003. № 1.
84. Руне К. Швейцарский федеральный суд и надзор за конституционностью законов. *Государство и право*. 1995. № 12.
85. Савчин М. В. Конституція і політика: виклики сучасній конституційній демократії. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 48-62.
86. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.
87. Садовська О. М. Правова система Італії: загальнотеоретична характеристика основних елементів: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Харків. 2001. 20 с. URL: http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/29891/3/avtoref_Sadovska.pdf.
88. Садовська О. М., Левенець А. В. Конституційний суд Республіки Болгарія: повноваження, функції та місце у системі розподілу влади. *Наукові записки. Серія: Право. Спецвипуск 2020*. С. 15-19. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/naukovi-chasopysy-pravo>

89. Садовская О.Н. Конституционно-правовой статус Президента Болгарской Республики. *Матеріали 71-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету ОНУ імені І.І. Мечникова* (23-25 листоп. 2016 р., м.Одеса) / відп. ред.: О.О. Нігреєва. О.: Астропринт, 2016. С. 59-63. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9043/1/59-62.pdf>.
90. Садовская О.Н. Либеральные ценности и демократия как основа развития общества и государства. *Либералізм та права людини: матеріали міжнародної наукової конференції* (29 квітня – 1 травня 2015 року, м. Одеса). О.: Астропринт, 2015. С.37-40.
91. Садовская О.Н. Развитие системы конституционализма в контексте становления модели властеотношений в странах Центральной и Восточной Европы в XX – начале XXI веков. *Євроінтеграція в умовах світової глобалізації: збірник наукових статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 27-29 квітня 2016 р.) / Ред.кол.: Дришлюк І.А., Кармазіна К.Ю., Корчевна Л.О. та ін. О.: Астропринт, 2016. С.193-197.
92. Садовская О.Н. Политические партии современной Болгарии: конституционно-правовое регулирование политического плюрализма. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Право"*. 2012. № 20. Частина 1. Том 1. С.190-193.
93. Садовская О.Н. Опыт Болгарии в реализации евроинтеграционной стратегии государства (политико-правовые аспекты). *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. №7\8. С. 40–43. URL: http://pap.in.ua/8_2014/11.pdf.
94. Садовська О.М. Діяльність парламентів як контрольних органів США та Болгарії (порівняльно-правовий аспект). *Правова держава*. 2012. №15. С.58-63. URL: http://liber.onu.edu.ua/pdf/prav_derz_15_2012.pdf.
95. Садовская О.Н. Трансформация конституционализма в Болгарии в XIX-XX веках: историко-правовой анализ. *Науковий вісник Ужгородського*

- національного університету. Серія “Право”. 2013. № 21. Частина 1. Том 1. С.161-165.
96. Садовська О.М. Виборче право і виборча система Республіки Болгарія: національна практика та європейські виклики. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Правознавство»*. 2012. Т.17. Вип. 1\2. С. 53-56.
97. Садовская О.Н. Путь Болгарии в ЕС: политико-правовые уроки для Украины. *Конституційно-правовий вимір розвитку правової системи України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції ім. Стрельцова Л.М., 25 жовтня 2013 р.* Одеса: Астропринт, 2013. С.138-145. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5275/1/201-207.pdf>.
98. Садовська О. М. Європейські стандарти права на громадянство. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції. Перші юридичні читання: Матеріали всеукраїнської дистанційної конференції, присвяченої 20-річчю створення економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (25 квітня 2018 року, м. Одеса)*. О.: Фенікс, 2018. С. 59-64. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/16049/1/59-64.pdf>.
99. Садовская О.Н. Соглашение об Ассоциации Украины с ЕС как источник конституционного права. *Правова держава*. 2014. №18. С.33-40. URL: http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/pdf/prav_derz_18_2014.pdf.
100. Садовська О. М. Особливості парламентського контролю у Франції та Італії. *Матеріали 74-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету ОНУ імені І.І. Мечникова (м. Одеса, 27-29 листопада 2019 р.)*. / Відп. ред. А. В. Смітюх. О.: Фенікс, 2019. С. 58-60. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/26182/1/58-60.pdf>.
101. Садовська О. М. Принципи невідчужуваності та непорушності прав та свобод людини в умовах надзвичайного стану. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та в світі. Треті*

- юридичні читання*: матеріали ювілейної всеукраїнської дистанц. конференції 10 квітня 2020 року) / За заг. ред. Л.О. Корчевної, О.А. Чувакова. О.: Фенікс, 2020. С.94-99. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/29224/1/94-99.pdf>.
102. Садовська О. М. Система конституційних принципів правового статусу людини та громадянина в Україні. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Другі юридичні читання*: матеріали Всеукраїнської дистанційної наукової конференції (26 квітня 2019 року, м. Одеса) / За заг.ред. Л.О.Корчевної, І.А.Дришлюка; уклад. А.В.Левенець, О. В.Нарожна. Одеса: Фенікс, 2019. С. 75-79. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/24457/1/75-79.pdf>.
103. Садовська О.М., Мартинюк Л.П., Каташинський Є.О. Право на громадянство: міжнародно-правові стандарти та національне право (розділ в кол. мон.). *Імплементация міжнародних стандартів у сфері дотримання і захисту прав людини в правову систему України*. Кол. монографія. О.: Фенікс, 2017. С.166-192.
104. Sadvovska O., Sult G., Benedetti E. Special features of Migration Policy: Problems, Searches, Solutions. Educational guidance. Comrat, 2015. 189 p.
105. Саракуца М. О. Інституційні гарантії прав людини в Європейському Союзі. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Другі юридичні читання*: матеріали Всеукраїнської дистанційної наукової конференції (26 квітня 2019 року, м. Одеса) / За заг.ред. Л. О.Корчевної, І. А. Дришлюка; уклад. А. В.Левенець, О. В.Нарожна. О.: Фенікс, 2019. С. 80-83.
106. Саракуца М. О. Концепція демократії у діяльності ЄС щодо сприяння розвитку фундаментальних цінностей в Україні (розд. в кол. монографії). *Імплементация міжнародних стандартів у сфері дотримання і захисту прав*

- людини в правову систему України: колективна монографія. О.: Фенікс, 2017. С. 192-214.
107. Саракуца М. О. Перспективи удосконалення нормативно-правового забезпечення конституційного права громадян України брати участь в управлінні державними справами. *Матеріали 70-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу ЕПФ ОНУ імені І.І. Мечникова, присвяченої 150-й річниці Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, 25-27 листопада, м. Одеса. О.: Астропринт, 2015. С. 70-73.*
108. Саракуца М. О., Ячменська М. М. Роль національних парламентів держав-членів Європейського Союзу у дотриманні принципу субсидіарності в діяльності інститутів ЄС. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія «Правознавство»*. 2018. Том 23. Випуск 1(32). С.199-207. URL: [http://liber.onu.edu.ua/pdf/vestniki/Ves_prav2018_23_1\(32\).pdf](http://liber.onu.edu.ua/pdf/vestniki/Ves_prav2018_23_1(32).pdf).
109. Саракуца М.О., Рабинович М.Л. Участь регіонів у процесі прийняття рішень в ЄС: до постановки проблеми. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління» Том 1 (Випуск 2/2)*. 2014. С.182-188. URL: http://liber.onu.edu.ua/pdf/econom_2_2014.pdf.
110. Серьогін В. О. Секторальний захист інформаційного прайвезі в Сполучених Штатах Америки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2019. Випуск 27. С. 55-63. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/13112/13433>.
111. Симеонова И. В. Политические партии в Республике Болгарии: конституционно-правовые аспекты. *Вестник Московского университета*. 2001. №4.
112. Система державного управління Швейцарської Конфедерації: досвід для України / уклад. Л. В. Примаченко ; за заг ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка. К.: НАДУ 2011. 56 с.

113. Степанова Г.А. Демократические партии в политической системе КНР. *Проблемы и потенциал устойчивого развития Китая и России в XXI веке: Тезисы докладов.* М., 1996. №2.
114. Сухонос В. В. Глава держави у державному механізмі: конституційно-правовий статус: Монографія / В. В. Сухонос. Суми: Еллада-S, 2015. 304 с.
115. Терещук Г. Зарубіжна практика забезпечення принципу прозорості в діяльності публічної адміністрації. *Актуальні проблеми правознавства.* 2019. №3 (19). С.65-70.
116. Тонами К. Местное самоуправление в Японии. *Вестник Московского университета.* 1998, №5.
117. Терпан Л. І. Інститут громадянства в США. *Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 76-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.* Секція економічних і правових наук (22-24 квітня 2020 р., м. Одеса) / ред.кол.; відп. ред. А. В. Смітюх. Одеса: Фенікс, 2020. С. 118-121.
118. Тунтула А. С., Виноградова А. А. Сравнительный анализ конституционных основ ведущих стран мира в части полномочий Президента страны и иных органов по обеспечению, соблюдению и восстановлению правового статуса различных видов социосубъектов. *Журнал східноєвропейського права.* 2019. № 68. С.165-174.
119. Туркіна І. Є. Конституційне правосуддя в механізмі державного управління країн Західної Європи (на прикладах Італії, Німеччини, Франції). *Актуальні проблеми державного управління.* 2012. № 1. С. 449-454.
120. Фалалєєва Л. Г. Повага до прав людини як складова формування європейської ідентичності та Конституція України. *Правова держава.* 2020. Вип. 3. С. 415-426.
121. Фесянов П. О. Зарубіжний досвід демократизації суспільно-політичних відносин. *Інвестиції: практика та досвід.* 2017. №2. С.59-62.

122. Фляйнер Т. Швейцария: Конституция федеративного государства и кантонов. *Казанский федералист*. 2002. № 4.
123. Харлан Г. Роль ФРН у реалізації Європейської політики сусідства та програми Східне партнерство ЄС щодо України (2004-2019). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2019. Вип. 28. С. 275-298.
124. Харрел М.Э., Андерсон Б. Равное правосудие на основе закона. Верховный суд в жизни Америки. М., 2005.
125. Хребтій І. В. Децентралізація як рушійна сила підвищення ефективності державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 1. С. 108-112.
126. Черноіваненко А. В. Політичні партії: їх роль та функції у сучасних процесах державного будівництва в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Випуск 3 (50). С.91-99.
127. Чимаров Н. С. Проблемы реализации правовых избирательных стандартов новых технологий голосования в Российской Федерации и зарубежных странах: конституционно-правовое исследование. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Санкт-Петербург, 2017.
128. Шадюк В. В. Парламент Франції: структура і повноваження. *Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 76-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук (22-24 квітня 2020 р., м. Одеса) / ред.кол.; відп. ред.*
А. В. Смітюх. Одеса: Фенікс, 2020. С. 121-124. URL:
<http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/27999/1/121-123.pdf>.
129. Шаповал В.М. Британская конституция: политико-правовой анализ. К.: Либідь, 1991. 135 с.
130. Шашкова А. В. Конституционное право зарубежных стран: учебник для среднего профессионального образования / А. В. Шашкова. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2020. 181 с.

131. Юдин Ю.А., Шульженко Ю.Л. Конституционное правосудие в федеративном государстве: сравнительно-правовое исследование: [Австрия, Бельгия, ФРГ, Швейцария, Индия и др.]. М.: Ин-т государства и права, 2000. 108 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. <http://ovu.com.ua>
2. <http://www.rada.gov.ua>
3. <http://www.nau.kiev.ua>
4. <http://www.infodisk.com.ua>
5. <http://www.lawbook.org.ua>

Австрія

<http://uk.wikipedia.org/wiki/Австрія>

Конституція <http://uristys.ru/Zakonodatelstvo/Konstytucia/ConstAustria.doc>

Президент <http://www.hofburg.at>

[http://uk.wikipedia.org/wiki/Президент_\(Австрія\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Президент_(Австрія))

Парламент <http://www.parlinkom.gv.at>

Великобританія

<http://uk.wikipedia.org/wiki/Великобританія>

Конституція <http://www.uristys.ru/Zakonodatelstvo/Konstytucia/ConstEngland.doc>

Парламент <http://www.parliament.uk>

Монарх <http://www.royal.gov.uk>

[http://uk.wikipedia.org/wiki/Єлизавета_II_\(королева_Великобританії\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Єлизавета_II_(королева_Великобританії))

Уряд <http://www.number10.gov.uk> , <http://www.cabinet-office.gov.uk>

Уряд Уельсу <http://wales.gov.uk>

Парламент Великобританії <http://www.parliament.uk>

Парламент Шотландії <http://www.scottish.parliament.uk>

Асамблея Північної Ірландії <http://www.niassembly.gov.uk>

Греція

<http://uk.wikipedia.org/wiki/Греція>

Конституція <http://uristys.ru/Zakonodatelstvo/Konstitycia/ConstGrecia.doc>

Президент <http://www.presidency.gr>

http://uk.wikipedia.org/wiki/Президент_Греції

Парламент <http://artemis.parl.ariadne-t.gr>

http://uk.wikipedia.org/wiki/Парламент_Греції

Прем'єр-міністр <http://www.primeminister.gr>

http://uk.wikipedia.org/wiki/Прем'єр-міністр_Греції

Данія

<http://uk.wikipedia.org/wiki/Данія>

Конституція <http://www.uristys.ru/Zakonodatelstvo/Konstitycia/ConstDania.doc>

Монарх <http://www.kongehuset.dk>

Фолькетінгет <http://www.ft.dk/>

Уряд <http://www.stm.dk>

Іспанія

<http://uk.wikipedia.org/wiki/Іспанія>

Конституція <http://www.uristys.ru/Zakonodatelstvo/Konstitycia/ConstSpain.doc>

Монарх <http://www.casareal.es>

http://uk.wikipedia.org/wiki/Хуан_Карлос_I

Конгрес депутатів <http://www.congreso.es>

Сенат <http://www.senado.es>

Уряд <http://www.la-moncloa.es>

http://uk.wikipedia.org/wiki/Хосе_Луїс_Родрігес_Сапатеро

Італія

<http://uk.wikipedia.org/wiki/Італія>

Конституція <http://uristys.ru/Zakonodatelstvo/Konstitycia/ConstItaly.doc>

Президент <http://www.quirinale.it>

<http://uk.wikipedia.org/wiki/Президент>

Прем'єр-міністр <http://www.governo.it>

Парламент <http://www.senato.it/parlam.htm>

Люксембург

Конституція

<http://www.uristys.ru/Zakonodatelstvo/Konstitycia/ConstLuxemburg.doc>

Монарх <http://www.monarchie.lu>

http://uk.wikipedia.org/wiki/Великий_герцог

Парламент <http://www.chd.lu/>

Уряд <http://www.gouvernement.lu>

Нідерланди

<http://uk.wikipedia.org/wiki/Нідерланди>

Конституція <http://www.uristys.ru/Zakonodatelstvo/Konstitycia/ConstNiderland.doc>

Монарх <http://www.koninklijkhuis.nl>

Уряд <http://www.minaz.nl>

Парламент <http://www.parlement.nl>

Польща

<http://uk.wikipedia.org/wiki/Польща>

Конституція <http://uristys.ru/Zakonodatelstvo/Konstitycia/ConstPoland.doc>

Президент <http://www.president.pl>

Сейм <http://www.sejm.gov.pl>

Сенат <http://www.senat.gov.pl>

Уряд <http://www.premier.gov.pl>

Португалія

<http://uk.wikipedia.org/wiki/Португалія>

Конституція <http://www.uristys.ru/Zakonodatelstvo/Konstitycia/ConstPortugal.doc>

Президент <http://www.presidencia.pt>

http://uk.wikipedia.org/wiki/Президент_Португалії

Парламент <http://www.parlamento.pt>

Прем'єр-міністр <http://www.portugal.gov.pt>

http://uk.wikipedia.org/wiki/Політичний_устрій_Португалії

http://uk.wikipedia.org/wiki/Список_прем'єр-міністрів_Португалії

Румунія

<http://uk.wikipedia.org/wiki/Румунія>

Конституція <http://www.uristys.ru/Zakonodatelstvo/Konstitycia/ConstRomania.doc>

Президент <http://www.presidency.ro>

http://uk.wikipedia.org/wiki/Список_президентів_Румунії

Парламент <http://www.dias.vsat.ro>

Уряд <http://www.guv.ro>

http://uk.wikipedia.org/wiki/Список_прем'єр-міністрів_Румунії

Туреччина

<http://uk.wikipedia.org/wiki/Туреччина>

Конституція <http://www.uristys.ru/Zakonodatelstvo/Konstitycia/ConstTurkey.doc>

Президент <http://www.cankaya.gov.tr>

Генеральна Національна Асамблея <http://www.tbmm.gov.tr>

Прем'єр-міністр <http://www.rte.gen.tr>

Франція

<http://uk.wikipedia.org/wiki/Франція>

Конституції <http://www.uristys.ru/Zakonodatelstvo/Konstitycia/ConstFrance1791.doc>

--- <http://www.uristys.ru/Zakonodatelstvo/Konstitycia/ConstFrance.doc>

Президент <http://www.elysee.fr/accueil>
Національна Асамблея <http://www.assemblee-nat.fr>
Прем'єр-міністр і уряд <http://www.gouvernement.fr>

ФРН

Конституція <http://www.uristys.ru/Zakonodatelstvo/Konstitycia/ConstGermany.doc>
Федеральний Президент <http://www.bundespraesident.de>
Федеральний Канцлер <http://www.bundeskanzlerin.de>
http://uk.wikipedia.org/wiki/Список_канцлерів_Німеччини
Бундестаг <http://www.bundestag.de>
Бундесрат <http://www.bundesrat.de>

Швейцарія <http://uk.wikipedia.org/wiki/Швейцарія>
Конституція <http://www.uristys.ru/Zakonodatelstvo/Konstitycia/ConstZvetheland.doc>
Президент <http://www.admin.ch>
Федеральні Збори <http://www.parliament.ch>
Уряд <http://www.bk.admin.ch> , <http://www.admin.ch/br>

Болгарія

Народні збори <http://www.parliament.bg>

Індія Парламент <http://www.alfa.nic.in>

КНР Всекитайські збори народних представників <http://www.china.com./npc/>

Тексти конституцій:

1. worldconstitutions.ru
2. www.lib.gov.ua
3. www.bookstore.net
4. www.bookshop.com

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Укладачі:

Ольга Миколаївна Садовська

Марія Олександрівна Саракуца

Сергій Володимирович Ромашикін

Методичні вказівки

до вивчення навчальної дисципліни

«КОНСТИТУЦІЙНЕ (ДЕРЖАВНЕ) ПРАВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН»

Для студентів денного (заочного) відділення економіко-правового факультету

Спеціальність: 081 «Право»

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

Підписано до друку 11.02.2021.

Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 6,3.

Наклад 100 прим. Зам. № 2102-04.

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).

Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.

Тел. +38 050 7775901 +38 048 7959160

e-mail: fenix-izd@ukr.net

www.feniksbooks.com